

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін

ЗАГАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

Харків

2024

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін

ЗАГАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

для самостійного (дистанційного) вивчення дисципліни
здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання,
спеціальності 054 «Соціологія»

Затверджено
рішенням Науково-методичної
ради факультету менеджменту,
адміністрування та права
Протокол № 5
Від 19 січня 2024 р.

Харків
2024

УДК 316.77
К-94

*Схвалено на засіданні кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Державного біотехнологічного університету,
протокол № 6 від 11 січня 2024 р.*

Рецензенти:

І.С.Нечитайло, д-р соціол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ;

А. В. Мороз, канд.. соціол. наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ.

К-94 Загальна соціологія : навчально-методичний посібник для самостійного (дистанційного) вивчення дисципліни здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання, спеціальності 054 «Соціологія» / ДБТУ; уклад.: О. В. Борюшкіна, С.Г. Пилипенко. Харків, 2024. 70 с.

Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни розроблений у відповідності з програмою курсу «Загальна соціологія». Видання містить методичну інформацію щодо організації самостійної та індивідуальної роботи здобувачів за дистанційною формою навчання, а також рекомендації із самоуправління навчально-творчою діяльністю здобувачів. За темами курсу запропоновано індивідуальні навчально-дослідні завдання для формування дослідницьких навичок та творчих здібностей, контрольні питання, короткий перелік базових понять.

Видання призначене здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форм навчання спеціальності 054 «Соціологія».

УДК 316.77

Автори: канд.. соціол. наук, доц. О.В.Борюшкіна
д-р філос. наук, доц. С.Г. Пилипенко

Відповідальний за випуск: Н.І. Моїсєєва, д-р екон. наук, проф.

© О.В. Борюшкіна, 2024

З М І С Т

	Стор.
Вступ	5
Програма навчального курсу	6
Робоча програма лекційної частини курсу	12
Рекомендована література до курсу	13
Теми та методичні поради до практичних занять	16
Самостійна робота здобувачів	46
Тести для самоконтролю знань	49
Зразки завдань для самостійної підготовки до підсумкового заліку	58
Методи навчання	61
Критерії та засоби оцінювання	61
Розподіл балів, що присвоюються здобувачам	62
Термінологічний словник	63

ВСТУП

Дисципліна «Загальна соціологія», відповідно до освітньо-професійної програми «Соціологія», представляє одну з обов'язкових, передумовою вивчення якої є набуття здобувачами вищої освіти компетентностей з гуманітарних та соціально-економічних дисциплін.

Вимоги до знань та вмінь

Здобувачі вищої освіти повинні **знати** засади і доктрини соціології як науки, основні школи та напрямків розвитку соціологічного знання, а також змісту її базових понять та методів дослідження; основні елементи соціальної структури суспільства та їх соціальні характеристики; характеристики базових соціальних інститутів суспільства, їх соціальну роль, сутність та структуру соціальних організацій; поняття особистості, різноманітні теоретичні підходи до структури особистості, її потреби, інтереси, мотиви та ціннісні орієнтації; сутність, основних видів та причин соціальних відхилень та девіантної поведінки у суспільстві.

Та продемонструвати свої **вміння** аналізувати суспільне життя та фактори соціальної стратифікації суспільства з точки зору соціології; на науковому рівні сприймати соціальні процеси в країні та логіку їх розвитку; робити соціальні прогнози відносно макросоціологічних та мікросоціологічних процесів у суспільстві; оперувати термінологією соціологічної науки.

Метою вивчення дисципліни «Загальна соціологія» є формування у здобувачів вищої освіти наступних професійних компетентностей:

- інтегральні:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері соціології, що передбачають застосування основних соціологічних теорій і методів та характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

загальнонаукові:

ЗК01. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК06. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК12. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- спеціально професійні:

СК01. Здатність оперувати базовим категоріально-понятійним апаратом соціології.

СК03. Здатність аналізувати соціальні зміни, що відбуваються в Україні та світі в цілому.

СК05. Здатність самостійно планувати, організовувати та проводити соціологічне дослідження.

СК08. Здатність дотримуватися у своїй діяльності норм професійної етики соціолога.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Соціологія як наука про суспільство та її етапи розвитку.

Тема 1. Специфіка соціологічного знання, структура соціології та рівні соціологічного знання.

Місце соціології у системі соціально-гуманітарних дисциплін. Порівняння предмета соціології та предметів інших соціально-гуманітарних дисциплін. Соціологія і юридичні дисципліни. Міждисциплінарні зв'язки й виникнення нових наукових напрямків та дисциплін: кримінологія, соціальна психологія.

Об'єкт та предмет соціології. Онтологічні передумови виникнення соціології. Соціальні факти. Поняття соціального. Соціологія як наука про стандартні, універсальні основи колективного буття.

Структура соціологічної системи знання. Теоретична соціологія: основні напрямки й школи. Галузеві соціології. Теорії середнього рівня. Емпірична соціологія. Прикладні й академічні дослідження. Взаємозв'язок теоретичної та прикладної соціології.

Пізнавальні й практичні функції соціології. Методи соціологічної науки. Загальнонаукові методи і їх використання соціологами. Специфічні методи пізнання.

Соціальні та теоретичні передумови виникнення соціології як науки.

Тема 2. Основні етапи теоретичного розвитку соціологічної думки.

Класичний період у розвитку соціології. Функціоналізм: основні риси. Функціоналізм і організмична аналогія. Органіцизм О. Конта та Г. Спенсера. Функціональні ідеї В. Парето, Э. Дюркгейм і сучасний функціоналізм. Інтелектуальні джерела конфліктних теорій. Ідеї К. Маркса та сучасні конфліктні теорії. Вплив М.Вебера на розвиток аналітичної теорії конфлікту. Г. Зіммель і конфліктний функціоналізм.

Соціологія ХХ століття. Розвиток емпіричної і теоретичної соціології. Західна соціологія у ХХ столітті. Чиказька школа. Доктрина «людських відносин» Е. Мейо. Франкфуртська школа психоаналітичного напрямку в соціології.

Парсонівська стратегія побудови соціологічної теорії. Ідеальний тип «дії актора» в соціології. Модель одиничної дії. Функціональний структуралізм Р. Мертон. Інтеракціонізм: основні риси. Інтелектуальні джерела теорії взаємодії. Ч. Х. Кулі: поняття «дзеркальне Я». Дж. Г. Мід. Поняття Self, Розум і Суспільство. Психологічна модель обміну Дж. Хоманса. Основні поняття та пояснювальні принципи соціальної організації в теорії обміну. Пояснення закону Х. Голдена. П. Блау та Р. Емерсон: обмін і влада. Природа влади. Залежність. Р. Емерсон: умови, що поширюють владу над тими, хто отримує послуги. Обмін і нерівність.

Сучасний період у розвитку соціології та її перспективи. Д. Белл і його концепція постіндустріального суспільства. Соціологія Н. Лумана. Соціологічна концепція Е. Гідденса. Теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса. Неомарксизм: соціально-філософський і соціологічний аналіз культури. Г. Лукач. «Історія та класова свідомість». «Праксис», «тотальність» і «відчуження». Основні тенденції соціології П. Бурдьє. Стан сучасної соціології. Структуралізм П. Бурдьє. Теорія соціального простору та поняття «культурного капіталу».

Особливості розвитку й сучасний стан соціології в Україні.

Тема 3. Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу.

Суспільство як самодостатня соціокультурна система. Ознаки суспільств. Системні якості суспільства. Парсонс про основні функції соціальної системи: адаптацію, досягнення цілей, інтеграцію, утримання архетипу. Провідні підсистеми суспільства: економіка, політична сфера, соціальна сфера, культура й духовне життя.

Базисні елементи соціального життя суспільства. Соціальна дія як базисний елемент суспільної реальності. Теорія соціальної дії М. Вебера. Ознаки соціальної дії: суб'єктивний сенс, орієнтація на іншу людину (групу). Типи соціальних дій за Вебером: цілераціональна дія, ціннісно-раціональна дія, афективна й традиційна дії.

Соціальний зв'язок та його різновиди. Сутність соціальних стосунків та їх типи. Інституційні дії та відносини. Головні чинники стабільності суспільства. Проблеми формування українського суспільства.

Типи суспільств: традиційне, індустріальне, постіндустріальне. Соціетальна спільнота як ядро суспільства. Аналіз змін, що відбуваються при переході від традиційного суспільства до індустріального.

Процес модернізації та його соціальні наслідки. Концепція масового суспільства. Теорії Г. Лебона, Ж. Г. Тарда, З. Фрейда. Вожді й маси. Тоталітарне суспільство. Критерії змін у суспільстві. Фази соціальної динаміки: консервативна фаза, еволюція, революція, соціальна катастрофа.

Змістовий модуль 2. Складові та устрій суспільства.

Тема 4. Соціальна структура суспільства.

Поняття соціальної структури суспільства. Соціальні спільності й соціальні відносини як елементи соціальної структури. Поняття соціальної спільності (групи). Соціальні ознаки й критерії спільності. Типізація спільностей: групи умовні (статистичні) й групи реальні. Групи великі й малі. Групи первинні й вторинні. Формальні й неформальні групи. Соціально-психологічні властивості соціальних груп: ідентичність, солідарність, етноцентризм. Гетерогенність як базова характеристика соціальної структури суспільства.

Поняття соціальної нерівності та причини її існування. Теорія соціальної стратифікації. Різновиди стратифікації у суспільстві: економічна, політична, професійна.

Соціальні класи: теоретичні моделі класового устрою суспільства. Класова структура як вертикальний вимір соціального простору в індустріальних країнах. Економічні теорії класового розшарування XVIII-XIX ст. Класова теорія К. Маркса. Соціологічний підхід: поділ на нижчий, середній і вищий класи.

Методи соціологічного виміру соціально-класового розшарування суспільства: «об'єктивний», «самооцінки», «оцінки репутації». Трансформація класової структури України.

Поняття й суттєві риси демографічної, професійно-посадової, етнічної та територіальної структури суспільства. Поняття етносу. Етнічні структури й відносини. Міжетнічні конфлікти. Поняття демографічної структури. Демографічна піраміда суспільства. Демографічні процеси в Україні. Поняття професійно-посадової структури. Професія як чинник соціальної стратифікації. Методи виміру престижу професій. Поняття соціально-територіальної структури. Місто й село як соціальні групи. Регіональні структури. Особливості соціально-територіальної структури України.

Тема 5. Соціальні інститути та соціальні організації.

Соціальний інститут як ціннісно-нормативна система. Соціально-історичні типи інститутів: традиційні та сучасні. Т. Парсонс про зародження сучасних інститутів. Статусно-рольова характеристика соціальних інститутів. Задоволення суспільної потреби як мета соціального інституту. Основні властивості соціального інституту (стійкість, регулярність, самооновлення, організованість).

Класифікація соціальних інститутів. Характер організованості і тип суспільної потреби як класифікаційна основа. Різноманітність інститутів. Базові інститути суспільства та сфери їх впливу. Політичні, економічні інститути, інститути культури та соціалізації. Основна проблематика галузей соціології, що вивчають соціальні інститути (політична, економічна соціологія, соціологія права, освіти, науки, моралі та ін.)

Інститути як чинники соціальної рівноваги та змін у суспільстві. Інституційний шлях розвитку суспільства. Деінституалізація та її можливі наслідки. Проблеми стійкості та мінливості соціальних інститутів. Основні напрямки інституційних змін. Функції та дисфункції соціальних інститутів.

Основні типи організаційних структур та їх соціологічні характеристики. Організаційні структури і стратегія організацій.

Соціальна структура організації. Механізми функціонування і взаємодії формальних і неформальних груп. Формальний ранг і шанси людини зайняти впливове положення в групі. Поведінська структура організації. Типи розподілу персоналу та їх вплив на соціальні позиції людини в організації і групову динаміку. Лідер і керівник організації (групи). Стилі лідерства.

Ціль як елемент стратегії, структури та поведінки організацій. Типологія організаційних цілей. Ієрархія цілей. Соціалізація цілей. Конфлікти цілей організації та технології їх запобігання.

Інформація як організаційний ресурс та умова розвитку організації. Види інформації в організації. Роль соціологічної інформації в житті організацій. Інформаційний вибух та інформаційний голод і їх вплив на стан інформації в сучасних організаціях. Інформаційні перевантаження та технології їх запобігання.

Природа комунікації в організації. Моделі комунікації в організаціях. Соціальні функції організаційних комунікацій. Організаційні структури та комунікативна поведінка персоналу. Формальна і неформальна комунікативна поведінка.

Нововведення як спосіб змін в організаціях. Співвідношення понять «нововведення», «оновлення», «удосконалення». Мотивація нововведень. Циклічність інноваційної активності. Класифікація нововведень. Особливості продуктових, технологічних і управлінських нововведень. Життєвий цикл нововведення. Функції та роль нововведень у розвитку сучасних організацій. Новатори як соціальна група.

Тема 6. Особистість у системі суспільних координат.

Структура особистості. Різноманітні підходи до структури особистості. Теорія структури особистості З.Фрейда: id, ego, superego. Структура особистості Дж. Міда: I, me, self. К. Юнг та його ідея про колективне несвідоме.

Духовне середовище та ціннісно-нормативний аспект формування особистості. Культура як зовнішнє середовище особистості. Специфіка культурного досвіду. Персоналізація як інтеріоризація. Діяльність як умова «присвоєння» соціокультурного середовища. Особистість і культура, культура й мова.

Потреби, інтереси, мотиви та цінність орієнтації. Класифікація потреб: матеріальні та духовні, первинні та вторинні. Ієрархічна структура потреб А. Маслоу. Поняття інтересу як усвідомленої потреби. Поняття мотивів як показників відношення до потреб, інтересів та цінностей. Види мотивів. Поняття суспільної цінності. Формування ціннісних орієнтацій особистості. Види ціннісних орієнтацій. Ідеали як різновид ціннісних орієнтацій. Диспозиції та ієрархічна структура диспозицій особистості.

Поняття соціалізації, співвідношення понять соціалізації, виховання, розвитку та формування особистості. Теорії «дзеркального я» Ч. Кулі та «узагальненого іншого» Дж. Міда. Стадії когнітивного розвитку Ж. Піаже. Етапи соціалізації: дотрудова, трудова та післятрудова; первинна та вторинна. Особливості первинної соціалізації. Види вторинної соціалізації: ресоціалізація, десоціалізація, посадова соціалізація. Ідентифікація як механізм соціалізації. Теорії ідентифікації. Агенти соціалізації: сім'я та ранні людські контакти, групи ровесників, школа, засоби комунікації. Вік та стать як соціокультурні характеристики. Проблема поколінь. Спілкування та ізоляція на ранніх

ступенях соціалізації. Самітність як особиста та соціальна проблема. Конформізм та свобода особистості як умова й результат індивідуального розвитку.

Поняття соціальної активності. Основні критерії соціальної активності: направленість на певні інтереси, потреби, цінності; характер та рівень прийняття інтересів, потреб, цінностей; характер та рівень реалізації інтересів, потреб і цінностей.

Змістовий модуль 3. Прикладна соціологія та її методи.

Тема 7. Соціальні відхилення та девіантна поведінка.

Соціальні відхилення як суспільне явище.

Поняття норми і її сутність. Види норм. Соціальна обумовленість та ефективність правових норм. Дія соціальної норми.

Поняття девіації. Психологічні та соціологічні підходи до пояснення антисоціальної поведінки. Вивчення взаємозв'язку між зниженою самоповагою та девіантною поведінкою Г. Кепланом. Теорія кризи ідентичності Е. Еріксона. Рольова теорія девіантної поведінки. Біхевіористське пояснення девіації.

Сутність девіантної поведінки як соціального явища, її причини. Типи й види девіантної поведінки.

Діагностика соціальних відхилень у сучасному суспільстві. Соціологічні методи аналізу латентних процесів, пов'язаних з девіацією.

Шляхи й засоби профілактики девіантної поведінки. Соціальний контроль і санкції. Види соціального контролю.

Тема 8. Сім'я як соціальний інститут та соціальна група.

Місце соціології сім'ї в системі соціально-гуманітарних дисциплін. Предмет соціології сім'ї. Структурно-інституціональний та структурно-статусний підходи до вивчення сім'ї. Місце сім'ї у системі первинних і вторинних груп.

Визначення сім'ї, її функції: соціальні та особистісні, специфічні та неспецифічні; (економічна, репродуктивна, виховна, рекреативна, комунікативна, регуляторна, феліцитологічна).

Типологія сімейних структур в залежності від характеру шлюбу, батьківства, спорідненості (моногамія – полігамія, екзогамія – ендогамія, матріархат – патріархат, гомогенні – гетерогенні, патрилокальні – матриликальні, нуклеарні – розширені, повні – неповні).

Поняття шлюбної поведінки. Шлюбний відбір, його залежність від економічних, соціальних, соціокультурних та інших умов. Простір можливих шлюбних виборів і ступінь свободи індивідуального вибору.

Фактори шлюбного вибору. Правило ендогамії – екзогамії. Гомогамність у виборі шлюбного партнера: вік, етнічна належність, соціальний статус, освіта, рівень інтелекту, зовнішність, схожість біологічних ритмів. Критерій схожості шлюбного стану при виборі партнера.

Історичні зміни сім'ї як соціального інституту. Сімейна епоха. Соціальні норми багатодітності: їх причини та наслідки, Характеристика сімейних

стосунків у доіндустріальну еру. Особливості сім'ї в індустріальному суспільстві. Індивідуальна спрямованість на сім'ю.

Тема 9. Соціологічне емпіричне дослідження: методологія та основні методики.

Основні етапи соціологічного дослідження: складання програми дослідження; визначення об'єкту і одиниць спостереження; обґрунтування методики збору соціальної інформації; збір емпіричного матеріалу; обробка і аналіз інформації та її інтерпретація; формування висновків дослідження та оформлення їх у звіті.

Загальна характеристика методів соціологічного дослідження. Спостереження як спосіб отримання первинної інформації. Різновиди спостереження. Польове і лабораторне, звичайне і включене, випадкове і систематичне спостереження.

Соціологічні методи аналізу документів. Контент-аналіз документів, його суть і місце в соціологічному дослідженні. Традиційний і формалізований аналіз. Інформаційна цінність документа.

Опитування як один з основних методів отримання соціологічної інформації. Основні види опитування: анкетне опитування, інтерв'ю, експертні оцінки; соціометричне, поштове, пресове, телефонне опитування та особливості їх застосування.

Соціологічна анкета і техніка її складання. Структура анкети: вступна, основна, демографічна частини. Вимоги до формування запитань анкети. Проблема анонімності при анкетних опитуваннях.

Загальна характеристика методу експеримент. Загальна характеристика та основні етапи узагальнення первинної соціологічної інформації.

РОБОЧА ПРОГРАМА ЛЕКЦІЙНОЇ ЧАСТИНИ КУРСУ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Соціологія як наука про суспільство та її етапи розвитку												
Тема 1. Специфіка соціологічного знання, структура соціології та рівні соціологічного знання	10	2	2	-	-	6	12	1	1	-	-	10
Тема 2. Основні етапи теоретичного розвитку соціологічної думки	14	4	2	-	-	6	11	1	-	-	-	10
Тема 3. Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу	16	4	4	-	-	8	10	-	-	-	-	10
Разом за змістовим модулем 1	40	10	8	-	-	20	33	2	1	-	-	30
Змістовий модуль 2. Складові та устрій суспільства												
Тема 4. Соціальна структура суспільства	16	4	4	-	-	8	12	1	1	-	-	10
Тема 5. Соціальні інститути й організації	14	4	4	-	-	6	11	1	-	-	-	10
Тема 6. Особистість у системі суспільних координат	12	2	4	-	-	6	10	-	-	-	-	10
Разом за змістовим модулем 2	42	10	12	-	-	20	33	2	1	-	-	30
Змістовий модуль 3. Прикладна соціологія та її методи												
Тема 7. Соціальні відхилення та девіантна поведінка	12	2	4	-	-	6	12	1	1	-	-	10
Тема 8. Сім'я як соціальний інститут та соціальна група	12	2	4	-	-	6	22	1	1	-	-	20
Тема 9. Соціологічне дослідження: методологія, програма, методи	14	4	2	-	-	8	20	-	-	-	-	20
Разом за змістовим модулем 3	38	10	10	-	-	20	54	-	-	-	-	50
Усього годин	120	30	30	-	-	60	120	6	4	-	-	110

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

Основна:

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузвих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
5. Черниш Н. Й. Соціологія : підруч. за рейтингово-модульною системою навчання. 5-те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2009. 468 с.
6. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.

Словники. Енциклопедії

1. Соціологічна енциклопедія / укл. В. Г. Городяненко. К. : Академвидав, 2008. 456 с.
2. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії. Навчальний словник-довідник. за ред В. М. Пічі. К. : Каравелла ; Львів : Новий Світ-2000, 2002. 480 с.

Хрестоматії

1. Загальна соціологія. Хрестоматія / за ред. проф. В. Г. Городяненка. Д. : Вид-во ДНУ, 2006. 516 с.

Допоміжна:

1. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження». К. : ІС НАНУ, 2008. 132 с.
2. Головаха Є. Соціологічне знання: специфіка, критерії науковості та перспективи розвитку. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2004. № 1. С. 5–14.
3. Коваліско Н. В. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 236 с.
4. Култаєва М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ–ХХІ століть : навч. посіб. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 328 с.
5. Культура – суспільство – особистість : навч. посіб. за ред. Л. Скокової. К., 2006. 396 с.
6. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. К., 1997. 167 с.
7. Макеєв С. Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 4. С. 5–20.
8. Медіа, демократія, культура. за ред. Н. Костенко, А. Ручки. К. : Інститут соціології НАН України, 2008. 356 с.
9. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження. К., 1996. 128 с.
10. Практикум з соціології : навч. посіб. за ред. В. М. Пічі. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 368 с.
11. Проблеми розвитку соціологічної теорії : наукові доповіді і повідомлення першої Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України ; М. О. Шульга (наук. ред.) та ін. К., 2001. 381 с.

12. Ручка А. Шляхи і чинники формування спільної ідентичності українського суспільства: позиція фахівців. Національна безпека і оборона. 2007. № 9 (93) С. 37–38.
13. Рущенко І. П. Соціологія злочинності. Х. : Національний ун-т внутрішніх справ, 2001. 370 с.
14. Сорока Ю. Г. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого : моногр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 332 с.
15. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. за ред. А. Ручки. К. : Інститут соціології НАН України, 2007. 363 с.
16. Соціокультурні ідентичності та практики. під ред. А. Ручки. К. : Інститут соціології НАН України, 2002. 315 с.
17. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. за ред. С. Макеєва. К. : ІС НАНУ, 2006. 372 с.
18. Субкультурна варіативність українського соціуму / НАН України, Ін-т соціології. за ред. Н. В. Костенко, А. О. Ручки. К. : Ін-т соціології НАНУ; ТОВ «Полігр. центр «Фоліант», 2010. 287 с.
19. Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі. за наук. ред. Є. І. Головахи та О. Г. Стегнія. К. : ІС НАНУ, 2008. 188 с.
20. Тарновська О. С. Девіантна поведінка. Словник-довідник термінів з конфліктології. К., 1995. 129 с.
21. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство: основні поняття чистої соціології : пер. з нім. К. : Дух і Літера, 2005. 262 с.
22. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2010. 636 с.
23. Хижняк О. В. Соціологічні підходи до вивчення соціальних проблем (на прикладі концептуалізації толерантності). Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. Х. : Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 66–71.
24. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.
25. Barbalet J. M. Emotion, Social Theory and Social Structure: A Macrosociological Approach . Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 210 p.
26. Locke S. Sociology and the public understanding of science: from rationalization to rhetoric .The British Journal of Sociology. 2001. Vol. 52. No. 1. P. 1–18.
27. McLennan Gr. Story of Sociology: a first companion to social theory. London, New York : Bloomsbury Academic, 2011. 177 p.
28. Sociology Cambridge Dictionary of (the). gen. edition Bryan S. Turner. 3d ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 688 p.
29. Sztompka P. Trust: a sociological theory. Cambridge : Cambridge university press, 1999. 214 p.

30. Therborn G. At the birth of second century sociology: times of reflexivity, spaces of identity, and nodes of knowledge. *British Journal of Sociology*. 2000. Vol. 51. №1. P. 37–57.
31. Ulrich B. The cosmopolitan perspective: sociology of the second age of modernity. *British Journal of Sociology*. Vol. 51. №1. Issue N 1 (January/March 2000). P. 79–105.
32. Wallerstein I. From sociology to historical social science: prospects and obstacles. *British Journal of Sociology*. Vol. 51. №1. Issue N 1 (January/March 2000). P. 25–35.

Електронні видання

1. Щорічник Міжнародної соціологічної асоціації (МСА) – «Annual Review of Sociology» – <http://www.annualreviews.org/loi/soc>
2. Академія української преси. Режим доступу: <http://www.aup.com.ua/en/mainen/>
3. Архів журналу «Соціологія: теорія методи, Маркетинг». Режим доступу: <http://stmm.in.ua/archive/>
4. Інститут соціології НАНУ. Режим доступу: <http://i-soc.com.ua/>
5. International Sociology: SAGE Journals. Режим доступу: <https://journals.sagepub.com/home/iss>
6. Київський міжнародний інститут соціології. Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/>
7. Соціологічна асоціація України. Режим доступу: <http://www.sau.kiev.ua/>
8. Соціологічна група «Рейтинг». Режим доступу: <http://ratinggroup.ua/>
9. Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо? Онлайн курс на платформі Prometheus. Режим доступу: https://courses.prometheus.org.ua/courses/IRF/SOC101/2015_T1/about
10. SOCIS: Центр соціальних та маркетингових досліджень. Режим доступу: <http://socis.kiev.ua/ua/>
11. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/>
12. Центр Разумкова. Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/>
13. Центр соціальний моніторинг. Режим доступу: <https://smc.org.ua/>

Журнали

• Соціологія: теорія, методи, маркетинг • Український соціум • American Journal Of Sociology	• American Sociological Review • Current Sociology • International Sociology • European Sociological Review

ТЕМИ ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовний модуль 1. Соціологія як наука про суспільство та її етапи розвитку

Тема 1. Специфіка соціологічного знання, структура соціології та рівні соціологічного знання

План

1. Соціологія як самостійна наука про закономірності функціонування суспільства як цілісної системи.
2. Місце соціології серед інших наук про людину та суспільство
3. Роль та значущість соціології в житті суспільства. Функції соціології.
4. Суспільство як об'єкт соціології
5. Дискусії про предмет соціології.
6. Структура соціологічного знання.
7. Теорія й емпірія в соціології.

Контрольні питання

1. У чому полягають відмінності соціології від соціальної філософії, соціальної психології, антропології?
2. У чому Ви вбачаєте найголовнішу та особливу місію соціології як науки?
3. На вашу думку, що саме є предметом соціології як особливої науки?
4. На якому рівні соціологічного знання визначається загальний підхід соціолога до вивчення соціальних явищ; спрямованість наукового пошуку; інтерпретація емпіричних фактів?
5. На якому рівні соціологічного знання ставиться мета описати конкретні факти, класифікувати їх та надати їм теоретичну інтерпретацію?

Теми повідомлень та доповідей

1. Статус сучасної соціології в суспільстві.
2. Функції соціології: сутність, види, еволюція.
3. Ціннісна позиція соціолога та її роль у розвитку соціологічного знання.
4. Публічна соціологія: стан і перспективи.
5. Суспільство як об'єкт наукового аналізу.
6. Соціальна взаємодія як предмет соціологічного дослідження.
7. Спеціальні соціологічні теорії (теорії «середнього рівня»): про що і навіщо?
8. Функції та призначення теоретичного знання в соціології.
9. Функції та призначення емпіричних досліджень в соціології.

Методичні поради

Зазначена тема є першою у навчальному курсі «Загальна соціологія». Завданням цієї теми є акцентування уваги студентів на тому, що в процесі

вивчення даного курсу формуються чіткі уявлення про низку понять, які є ключовими та створюють базис для вивчення, розуміння та успішного засвоєння всіх тих соціологічних дисциплін, які будуть вивчатися у подальшому, згідно плану підготовки за спеціальністю «Соціологія».

При вивченні першої теми слід звернути увагу, що термін «соціологія» є похідним від двох слів: латинського *societas* – суспільство і грецького *logo* – слово, поняття, вчення. Отже, етимологічно соціологія є це наукою про суспільство. Але це досить абстрактне визначення, оскільки суспільство в його різних аспектах вивчається багатьма іншими науками про людину та суспільство. Головним завданням першої теми курсу є визначення місця та ролі соціології серед цих наук. Самобутність соціології криється у специфіці підходу до розгляду тих чи інших суспільних явищ та процесів тощо, а також у методах, якими вона оперує. Слід запам'ятати функції соціології та вміти пояснювати їх сутність. Слід розуміти, що у сучасній науці немає єдиного загальноприйнятого переліку цих функцій. У різних підручниках та інших спеціальних виданнях з соціології можна зустріти різні переліки та класифікації. Найчастіше згадуваними є наступні функції соціології: пізнавальна, діагностична, прогностична, гуманістична, виховна, евристична та ін.

При підготовці до семінару слід звернути увагу, що об'єкт соціології не є унікальним. Суспільство є об'єктом інших наук, таких, як, наприклад, історія, філософія та ін. Ці науки відокремлюються одна від іншої, перш за все, завдяки специфіці свого предмету. Соціологія є відносно «молодою» наукою, саме тому дискусії щодо її предмету ведуться з самого початку її заснування – по сьогоднішній день. Соціологія протягом історії свого існування постійно розвиває свій предмет, понятійні та методологічні основи, що визначає форми її взаємовідносин з іншими науками. Соціологія розкриває сутнісні сторони суспільства, людського буття і поведінки. Остаточній визначеності предмету соціології заважає постійна змінюваність суспільства. Світ змінюється, а слід за ним змінюються і науки що його досліджують. На сучасному етапі розвитку соціології визнано, що відділяти соціологічну теорію від соціологічного дослідження стало неприпустимо. Взагалі відмічається бурхливе зростання числа теорій різних важливих соціальних проблем. Відбувається взаємне наближення соціологів-теоретиків і соціологів-практиків. Багато теоретиків припинили гонитву за абстракціями, повернулися до реальних проблем: глобалізація, ідентичність, ризик, довіра, громадянське суспільство, соціальна ексклюзія, культурні травми, нові форми праці та ін.

Теоретичний аналіз соціальної реальності дозволяє соціологам краще розуміти і пояснювати, прогнозувати повсякденну соціальну реальність і складати прогнози. У соціології є фундаментальні питання і дослідницькі традиції. На фундаментальне питання «Як можливе суспільство?» Г. Зіммель відповів: «Завдяки соціальним взаємодіям». А ось що є першопричиною взаємодії, трактується по-різному.

Наразі продовжується уточнення предмета соціології. В. Ядов зазначив, що «предмет науки – це питання про те, що і як вивчати, чому і як вчити в даній галузі знань і де межі компетентності фахівця». Метаобрази предмета соціології (за В. Ядовим) – це органічна системність соціуму; особливості соціальних взаємовідносин; ментальні конструкції соціальних відносин, які диктують повсякденну поведінку людей. Усі ці три метаобрази предмету соціології реалістичні і мають свої підвалини. В усіх соціологічних теоріях соціальні взаємодії (відносини, інтеракції, комунікації) залишаються основним предметом соціологічного теоретизування. Відмінність у тому, що в різних підходах увага сфокусована на різних моментах: на соціально-інституційних регуляторах, на соціокультурних механізмах, на індивідуальних сенсах (смыслах) і значеннях.

Не менш дискусійною темою є статус теоретичної соціології. Соціологія розвивається в межах мультипарадигмальної моделі. Мультипарадигмальність – це співіснування в межах однієї науки кількох парадигм, які не зводяться одна до одної і нездатні витіснити одна одну. Множинність парадигм у соціології – результат низки причин: зміни в самій соціальній реальності; переосмислення загальнонаукової картини світу, що відбуваються в історії людства; приналежність теоретика до тієї чи іншої культури, суспільства (національної школи тощо). При цьому кожна соціологічна парадигма, по-перше, достатньо вибіркова в плані оцінки факторів суспільного розвитку; по-друге, жодна з парадигм не дає всебічного аналізу суспільства, хоча і вносить свій конкретний, частковий внесок у його розуміння; по-третє, характеризується пріоритетністю розгляду тих чи інших сторін соціокультурних реалій; по-четверте, вирізняється своєрідним аналізом поведінки людей (спільнот, груп). Соціологічні парадигми відображають уявлення про «картину світу», що домінує у світосприйнятті даної історичної епохи. Принципові відмінності між соціологічними парадигмами визначаються відповідями на питання: суспільства змінюються по незалежним від людей об'єктивним закономірностям, чи зміни творять соціальні суб'єкти, колективні або індивідуальні (суб'єктивізм), або має місце те й інше? У сучасній соціології мультипарадигмальність означає наявність різних конкуруючих парадигм, які по-різному описують соціальну реальність.

При вивченні соціології варто з'ясувати низку дискусійних питань її розвитку: Що таке соціологія як наука? Як виробляється соціологічне знання? Як воно перевіряється? Як воно демонструється? Який реальний статус соціологічного знання? Соціологія вивчає загальні принципи відтворення різних форм соціальних взаємодій, у т. ч. суспільства як цілісної системи соціальних взаємодій. При цьому вона прагне бути неаксіологічною наукою, такою, що утримується від оцінки явищ як позитивних або негативних; прагне виявляти типове у специфічному, аналізує суспільство як цілісність; вивчає загальні форми, що використовуються людьми для побудови і підтримки суспільного життя; є номотетичною наукою (наукою про закони) на відміну від наук ідеографічних (наук про події).

Сьогодні відсутні чіткі уявлення про предмет соціології. І. Валлерстайн у праці «Кінець знайомого світу» показав, що культура соціології, до якої ми належимо, базується на трьох простих положеннях, він їх назвав аксіомами: 1) затвердження реальності соціальних фактів; 2) неминучості соціальних конфліктів і 3) існування механізмів легітимації для стримування конфліктів. Кожне з цих положень вчений вивів з теорій трьох класиків соціології (Е. Дюркгейма, К. Маркса, М. Вебера). Однак, на думку І. Валлерстайна, наведений набір аксіом не є адекватним способом осягнення соціальної реальності, але стає вихідним пунктом, який більшість соціологів приймає без обговорення і заперечення. Саме це І. Валлерстайн називає «культурою соціології» і вважає основною спадщиною соціології. Пік цієї «культури соціології» вже в минулому.

Наразі перед соціологією і соціологами постали нові виклики, поряд з соціальною реальністю в традиційному розумінні розвивається віртуальна реальність, рухливість соціальних структур стала їх чи не головною ознакою, а місце, роль і структура соціологічного знання, професійне і громадянське призначення соціолога знову потребують перегляду. Варто звернути увагу на заяву І. Валлерстайна, що в наші дні три великих розділення ХІХ ст. – «минуле – сьогодення», «цивілізоване – інше» і «держава – ринок – громадянське суспільство» – неспроможні виступати в якості інтелектуальних маркерів. Ускладнюють ситуацію з традиційною «культурою соціології» проблеми раціональності, творчої діяльності, фемінізму, множинність сутностей соціального часу тощо.

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. 363 с.
5. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
6. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.

Додаткова

1. Головаха Є. Соціологічне знання: специфіка, критерії науковості та перспективи розвитку. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2004. № 1. С. 5–14.
2. Култаєва М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ–ХХІ століть : навч. посіб. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 328 с.
3. Практикум з соціології : навч. посіб. за ред. В. М. Пічі. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 368 с.

4. Проблеми розвитку соціологічної теорії : наукові доповіді і повідомлення першої Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України ; М. О. Шульга (наук. ред.) та ін. К., 2001. 381 с.
5. Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі. за наук. ред. Є. І. Головахи та О. Г. Стегнія. К. : ІС НАНУ, 2008. 188 с.
6. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2010. 636 с.
7. Хижняк О. В. Соціологічні підходи до вивчення соціальних проблем (на прикладі концептуалізації толерантності). Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. Х. : Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 66–71.
8. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

Тема 2. Основні етапи теоретичного розвитку соціологічної думки

План

1. Передісторія соціології: концепції суспільства Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Т. Кампанелли та ін.
2. Етап зародження та інституціоналізації соціології як окремої науки. Наукові здобутки О. Конта, Г. Спенсера та ін.
3. Етап активізації емпіричних соціологічних досліджень (У. Томас, Ф. Знанецький, Ч. Кулі та ін.).
4. Сучасний етап розвитку соціологічної думки: мультипарадигмальність. Основні соціологічні метапарадигми як результат розвитку соціологічної думки.

Контрольні питання

1. На вашу думку, які саме ідеї Платона, Аристотеля та інших мислителів склали фундамент зародження такої науки як соціологія?
2. Чому саме О. Конт вважається засновником соціології як окремої науки?
3. Назвіть декілька ключових положень концепції суспільства Г. Спенсера.
4. Конкретизуйте, у чому полягає внесок У. Томаса та Ф. Знанецького у розвиток емпіричної соціології?
5. Як ви розумієте терміни «парадигма» та «мультипарадигмальність»?

Теми повідомлень та доповідей

1. Ідеальна модель структури суспільства за Платоном.
2. Основні верстви суспільства за Аристотелем.
3. Поняття влади у працях Т. Гоббса та Ж. Монтеस्क'є.
4. Три стадії розвитку суспільства за О. Контом.
5. Суспільство як організм за Г. Спенсером.
6. Кластичні соціологічні парадигми.

7. Сучасні соціологічні парадигми.

Методичні поради

Тема «Основні етапи становлення соціологічної думки» закладає основи для подальшого більш детального вивчення такого навчального курсу як «Історія соціології». Вивчення зазначеної теми у рамках загальної соціологічної теорії є необхідним, оскільки, хоча і короткий, але послідовний огляд етапів розвитку соціологічної думки створює цілісне сприйняття предмету соціології, розкриває її сенс як окремої науки про суспільство.

Слід розуміти, що жодна наука не виникає раптово. Це твердження стосується і соціології, яка у своєму розвитку мала, так званий, «досоціологічний» етап, представлений працями Платона. Аристотеля та інших мислителів, які розмірковували про устрій суспільства, його структуру, механізм управління, процеси встановлення владних стосунків тощо.

Приблизно з кінця XVIII – початку XIX соціологічні уявлення про світ продовжують свій розвиток уже в рамках окремої науки – соціології, яка отримала таке найменування завдяки французькому вченому О. Конту (1798-1857 рр.). Саме з ім'ям цього вченого зазвичай пов'язується початок власне соціологічного періоду розвитку уявлень про людину та суспільство. Окрім «етапу зародження» соціології виділяються ще декілька етапів: емпіричний (початок XX ст. ; США; У. Томас, Ф.Знанецький, Ч. Кулі і ін.); етап синтезу теорії і емпірії, активний розвиток спеціальних соціологічних теорій (II половина XX ст. ; Т. Парсонс, Р. Мертон); розвиток поліпарадигмальних напрямків – як наслідок усвідомлення необхідності поєднання різних методологічних підходів (70-90-і рр. XX століття - по теперішній час; Е. Гідденс, Ю. Хабермас, Дж. Александер, П. Бурдьє). В цілому слід зазначити, що не існує єдиного і непорушного підходу до періодизації розвитку соціологічної думки.

Особливу увагу слід звернути на сучасний етап розвитку соціологічної думки, який характеризується поліпарадигмальністю, тобто множинністю парадигм. Слід засвоїти зміст такого поняття як «парадигма», оскільки без розуміння цього змісту буде вкрай важко розвивати власні наукові компетенції, писати наукові та кваліфікаційні роботи. Соціологія не є точною наукою. Не існує абсолютних незмінних правил взаємодії людей, груп, держав тощо, як от наприклад, у математиці, коли $2*2=4$. Одне й те саме явище в соціології може розглядатися і розцінюватися зовсім по-різному. Приміром, така форма соціальної взаємодії, як конфлікт, з одного боку може бути розцінена як явище негативне, таке, що несе дискомфорт та деструкцію, порушує соціальний порядок. З іншого боку, у конфлікті вирішуються стосунки, виплескуються емоції, негативна енергія, знаходять вихід накопичені соціальні протиріччя. Отже, конфлікт може мати позитивні наслідки. Відомий французький соціолог Е. Дюркгейм, представник класичної функціоналістської парадигми, розглядав конфлікт як невгавне соціальне явище, що порушує функціонування важливих соціальних інститутів, перешкоджає встановленню соціальної солідарності, яка

є основою розвитку та благополуччя суспільства. Не менш відомий вчений Р. Дарендорф, як представник конфліктологічної парадигми, вважав, що і сам конфлікт виконує важливі соціальні функції, тобто відіграє важливу роль у суспільстві, оскільки є фактором його розвитку та оновлення. Отже, не існує і не може існувати єдиної правильної точки зору щодо того, чи є конфлікт позитивним або негативним явищем. Саме тому, коли при написанні у подальшому курсових чи інших наукових робіт, вкрай важливо, щоб ви чітко могли відзначити, принципи якої з парадигм складають основу вашого власного ставлення до конфлікту чи будь якого іншого предмету наукового аналізу.

Множинність теорій в соціології – результат низки причин: зміни в самій соціальній реальності; переосмислення загальнонаукової картини світу, котрі відбуваються в історії людства; приналежність теоретика до тієї чи іншої культури, суспільства (національної школи тощо). Соціологічні парадигми відображають уявлення про «картину світу», котра домінує у світосприйнятті даної історичної епохи. Принципові відмінності між соціологічними парадигмами визначаються відповідями на питання: суспільства змінюються по незалежним від людей об'єктивним закономірностям, чи зміни творять соціальні суб'єкти, колективні або індивідуальні (суб'єктивізм), або має місце те й інше? Мультипарадигмальність – це співіснування в межах однієї науки кількох парадигм, які не зводяться одна до одної і нездатні витіснити одна одну. У сучасній соціології мультипарадигмальність означає наявність різних конкуруючих парадигм, які по-різному описують соціальну реальність.

Поясніть сутність і відмінності чотирьох типів теорії і теоретизування в сучасній соціології, серед яких П. Штомпка виділив пояснювальні теорії; евристичні теорії; аналітичні теорії; екзотеричні теорії.

Продовжуються пошуки концепції сучасної соціології місця теоретичної соціології в поясненні соціальних змін. За В. Ядовим існує три макро-парадигми, три сузір'я теорій в теоретичній соціології, що дозволяють визначити місце і роль соціології в поясненні соціальних змін: 1) активістські або діяльнісно-активістські підходи; 2) теоретична парадигма, в межах якої предмет дослідження соціології – національні особливості, що заважають «чистоті» реакції на зміни у суспільстві; 3) теоретична парадигма, в якій відбулася зміна самого об'єкта соціологічного знання: не соціум як особливе суспільство, а світова система, в якій особливі суспільства – її елементи. У цій метапарадигмі екзогенні умови й механізми змін не менш суттєві, ніж ендогенні. Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. в теоретичній соціології затверджується концепція діяльнісного (діяльнісно-активістського) підходу до опису, пояснення і розуміння соціальної реальності. Теоретиками даного напрямку є Дж. Александер, М. Арчер, П. Бурдье, Е. Гідденс, П. Штомпка, А. Турен, Т. Заславська та ін. Стан сучасної теоретичної соціології – це розмаїття шкіл, напрямків, парадигм. Поширення набуває напрямок, який його прихильники називають по-різному: діяльнісним, активістським, реалістським, діалектичним.

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузвих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. 363 с.
5. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
6. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.

Додаткова

1. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження». К. : ІС НАНУ, 2008. 132 с.
2. Головаха Є. Соціологічне знання: специфіка, критерії науковості та перспективи розвитку. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2004. № 1. С. 5–14.
3. Култаєва М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ–ХХІ століть : навч. посіб. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 328 с.
4. Проблеми розвитку соціологічної теорії : наукові доповіді і повідомлення першої Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України ; М. О. Шульга (наук. ред.) та ін. К., 2001. 381 с.
5. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. за ред. А. Ручки. К. : Інститут соціології НАН України, 2007.
6. Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі. за наук. ред. Є. І. Головахи та О. Г. Стегнія. К. : ІС НАНУ, 2008. 188 с.
7. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство: основні поняття чистої соціології : пер. з нім. К. : Дух і Літера, 2005. 262 с.
8. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

Тема3. Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу

План

1. Поняття суспільства, структура та функції суспільства.
2. Поняття «ідеального типу» за М. Вебером.
3. Критерії типологізації суспільства. Порівняльна характеристика різних типів суспільства.
4. Способи взаємодії індивідів відповідно до різних типів суспільств.
5. Громадянське суспільство як ідеальний тип.

Контрольні питання

1. У чому полягає сутність типологізації як наукової процедури?

2. Які соціологічні критерії суспільства виділив Е. Шилз?
3. Хто з соціологів зробив вагомий внесок у розробку понять «традиційне» і «індустріальне» суспільство?
4. Яке значення в соціології мають поняття «індустріалізація», «модернізація», «постмодернізація»?
5. Які чинники обумовили перехід від індустріального до постіндустріального суспільства?
6. Визначте риси інформаційного суспільства?
7. Як розрізняються поняття «знання» та «інформація»?
8. Згадайте чотири основних принципи, на яких базується суспільство знання?
9. Хто увів у науковий обіг поняття відкритого і закритого суспільства? За яким критерієм виділяється цей тип суспільства?
10. Які типи суспільства розрізняють за політичним критерієм?
11. Які типи суспільства існують за способом отримання засобів існування?
12. Коли і чому почала розвиватися теорія громадянського суспільства? Якою є його ключова ідея?
13. Які характеристики громадянського суспільства можна визначити як важливі з соціологічної точки зору?

Теми повідомлень та доповідей

1. Ідеальний тип як теоретична конструкція (за М. Вебером).
2. Фундаментальні пояснення виникнення суспільства: релігійне, біологічне, соціально-психологічне, правове, соціологічне.
3. Порівняльна характеристика суспільств аграрного, індустріального та постіндустріального типів (за Е. Тоффлером).
4. Порівняльна характеристика «модерного» та «постмодерного» типів суспільств.
5. Загальна характеристика тоталітарного, авторитарного та демократичного суспільств.
6. Демократичне суспільство як ідеальний тип: основні ознаки та приклади.

Методичні поради

Слід уявити, що за сучасних умов відбувається переосмислення поняття «суспільство», що пов'язано з інформаційною революцією, з новим баченням світу. Ознаками суспільства є стійкі межі, характеристики, які дозволяють відрізнити його, як цілісне соціальне утворення, від всіх інших. Ці ознаки свідчать про те, що суспільство є системою стосунків і процесів або соціальною системою (суперсистемою), а різні організації, спільності, соціальні й інші групи є його підсистемами чи особливим «класом» соціальних систем, елементний склад яких представлений людьми, а також стосунками, що виникають між ними.

Усе розмаїття суспільств, які існували в минулому і існують в сьогоденні, соціологи поділяють на певні типи. Будь-яка типологія суспільства включає в

себе певні типи суспільства, які поєднані наявністю спільних ознак або критеріїв. В соціології виділяють кілька основних типологій суспільства, на характеристику яких слід звернути особливу увагу. Традиційним в соціології є поділ суспільства на традиційне й індустріальне (сучасне). У розробку цих понять значний внесок зробили Ф. Тьоніс, Р. Арон, У. Ростоу. Теорія індустріального суспільства набула найбільшого поширення в 60-ті роки ХХ ст., а в 70-ті роки вона доповнюється концепцією постіндустріального суспільства, яку розробляли в американській (Д. Бел, Е. Тоффлер) і західноєвропейській (А. Турен, Ж. Фурастьє) соціології. Разні автори використовують додаткові штрихи для опису традиційного, індустріального і постіндустріального суспільств, а іноді й нові назви. Такими є типи суспільства за критерієм соціального контролю і свободи індивіда, які виділив К. Поппер: відкрите і закрите суспільство, основна відмінність між якими – співвідношення соціального контролю і свободи індивіда. Характеризуючи сучасне суспільство вчені акцентують увагу на потужності інформаційної та знанієвої складової його розвитку.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на концепти інформаційного суспільства М. Кастельса та суспільство знання П. Дракера. За політичним критерієм виділяють

- а) тоталітарні суспільства – повне підкорення суспільства і особистості владі, повний контроль за громадянами з боку держави;
- б) авторитарні суспільства – необмежена влада однієї особи або групи осіб над громадянами при збереженні автономії особистості і суспільства у позаполітичних сферах;
- в) демократичні суспільства – контроль громадянського суспільства над владою.

Спробуйте провести порівняльну характеристику різних типів суспільства.

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузвих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. 363 с.
5. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
6. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.
7. Черниш Н. Й. Соціологія : курс лекцій. Львів : Кальварія, 2004. С. 24–32, 127–160.

Додаткова

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php
2. Коваліско Н. В. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 236 с.
3. Культура – суспільство – особистість : навч. посіб. за ред. Л. Скокової. К., 2006. 396 с.
4. Проблеми розвитку соціологічної теорії : наукові доповіді і повідомлення першої Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України ; М. О. Шульга (наук. ред.) та ін. К., 2001. 381 с.
5. Ручка А. Шляхи і чинники формування спільної ідентичності українського суспільства: позиція фахівців. Національна безпека і оборона. 2007. № 9 (93) С. 37–38.
6. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. за ред. С. Макеєва. К. : ІС НАНУ, 2006. 372 с.
7. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство: основні поняття чистої соціології : пер. з нім. К. : Дух і Літера, 2005. 262 с.
8. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

Змістовний модуль 2. Складові та устрій суспільства

Тема 4. Соціальна структура суспільства

План

1. Рівність і нерівність як предмет теоретичної соціології. Теорії соціальної нерівності.
2. Поняття соціальної структури. Основні елементи соціальної структури (група, клас, прошарок, спільнота).
3. Базові поняття теорії стратифікації.
4. Сутність і функції соціальної стратифікації. Системні характеристики стратифікації.
5. Структуралістський і функціоналістський підходи до соціальної стратифікації. Типи стратифікаційних систем.
6. Соціальна мобільність: поняття, види, канали. Теорія мобільності П. Сорокіна та її розвиток у сучасній теоретичній соціології.
7. Соціальна мобільність і маргінальність.
8. Концепції маргінальності.

Контрольні питання

1. Як співвідносяться між собою біологічна і соціальна нерівність?
2. В чому криється природа соціальної нерівності?
3. Яке пояснення нерівності запропонував Е. Дюркгейм?

4. Поняття соціального класу за К. Марксом та М. Вебером: спільне та особливе.
5. За якими критеріями виділяється соціальний статус?
6. Як співвідносяться поняття «соціальна структура» і «соціальна стратифікація»?
7. У чому полягає сутність функціоналістського підходу до соціальної стратифікації?
8. У чому сутність понять «клас у собі» і «клас для себе» за К. Марксом?
9. У чому полягає сутність структуралістського підходу до соціальної стратифікації?
10. Чи пов'язана горизонтальна мобільність зі зміною статусу?
11. Чи може соціальна мобільність виступати показником «відкритості» або «закритості» того чи іншого суспільства?
12. У чому полягає феномен «нових бідних» в пострадянських країнах?
13. На якій стадії економічного циклу виникає багато високостатусних позицій, а на якій – кількість високостатусних позицій скорочується? Як це позначається на соціальній мобільності?
14. Які соціальні інститути слід перетворити або створити заново для регулювання висхідної соціальної мобільності?

Теми повідомлень та доповідей

1. Нові соціальні нерівності та особливості їх соціологічної діагностики.
2. Концепція соціальної нерівності за критерієм наявності соціальних ресурсів або різного об'єму капіталів.
3. Наслідівані й «природні», самостійно накопичені соціальні ресурси як критерії соціальної нерівності.
4. Соціологічні концепції середнього класу.
5. Поняття «покоління» в соціологічному теоретизуванні.
6. Основні положення теорії стратифікації П. Сорокіна.
7. К. Девіс и У. Мур про стратифікацію (за роботою «Деякі принципи стратифікації»).
8. Класи і соціальні прошарки в соціологічній теорії: американська і європейська традиції.
9. Е. О. Райт про соціальні класи сучасного західного суспільства.
10. З. Бауман і У. Бек про нову, нектасову систему соціальних відмінностей між людьми в постіндустріальному суспільстві.
11. Образ середнього класу в західній і вітчизняній соціології.
12. Освіта як «соціальний ліфт».
13. Вища школа як канал соціальної мобільності.
14. Роль інституту сім'ї в соціальній мобільності (порівняльний аналіз індустріального і постіндустріального суспільств).
15. Основні маргінальні групи в сучасному українському суспільстві, їх соціологічний портрет.

Методичні поради

При вивченні зазначеної теми слід звернути увагу на те, що тема рівності і нерівності розглядається, як мінімум, в двох площинах (за П. Штомпкою): 1) в ідеологічній площині – різні ідеології або виправдовували, легітимізували нерівність, або, навпаки, вимагали її усунення (елітарні, егалітарні, мерітократичні); 2) у площині наукового теоретизування – існують різні концепції соціальної нерівності і соціального розшарування, наприклад, функціональна теорія (К. Девіс і У. Мур) і теорія накопичення переваг (наприклад, К. Маркс). Наразі З. Бауман і У. Бек говорять про нову, некласовим систему соціальних відмінностей між людьми в постіндустріальному, постмодерному суспільстві. Сьогодні соціологи вивчають нерівності на основі стилю споживання і стилю життя.

Особливий інтерес соціологів привертають нові соціальні нерівності (за С. Макєвим): 1) нерівності, пов'язані з тими благами, шансами, можливостями, які не мали місця або значення у минулому, але є важливими та дефіцитними на сьогоднішній день; 2) нерівності за ступенем диференційованості: те, що раніше роз'єднувало, тепер може мати відношення до трьох, чотирьох, п'яти і більше соціальних категорій; 3) нерівності внаслідок нових причин, обумовлених швидким і непостійним соціально-економічним контекстом; 4) нерівності як нові неоднорідності в середині традиційних верств населення – класів (нове розшарування всередині робітничого класу, наприклад), а також різних категорій зайнятого населення або соціально-демографічних категорій (чоловіки і жінки, люди різного віку); 5) модифіковані або тільки ті, які тільки почали модифікуватися, стратифікаційні порядки характеризуються новими режимами відтворення соціального статусу.

При вивченні соціальної структури зверніть увагу на характеристику таких її підструктур, як: соціально-демографічна, соціально-територіальна, соціально-професійна, соціально-класова, соціально-етнічна. *Соціальна стратифікація* – об'єктивна соціальна диференціація і нерівність в суспільстві на основі таких критеріїв, як престиж, дохід, освіта, участь у владних відносинах. У соціальній системі відбувається постійне ранжування соціальних статусів і соціальних ролей. Соціально-стратифікаційний підхід в соціології ґрунтується на таких принципах: обов'язковості дослідження всіх верств населення; застосування при їх порівнянні єдиного критерію; достатність критеріїв для повного і глибокого аналізу різних соціальних верств суспільства. Параметри, за якими соціологи вивчають соціальну структуру та соціальну стратифікацію, діляться на номінальні і рангові.

Зазначена тема присвячена розгляду соціальних переміщень людей у суспільстві, тобто зміни їх статусу, місця в соціальному просторі. Відомо, що різні типи суспільств різняться своєю відкритістю, можливостями для індивідуальних і групових переміщень. Але переміщення відбуваються, що приковує увагу як науковців (теорія соціальної мобільності), так і пересічних громадян. Так, несподіване піднесення людини або її раптове падіння – сюжет

народних казок: наприклад, хитрий бідняк стає багатієм, бідний принц – королем, Попелюшка виходить заміж за принца і тим самим підвищує свій статус і престиж. Тема соціальної мобільності особливо привертає увагу соціологів під час глибоких трансформацій у суспільстві

Класичною роботою в галузі соціальної мобільності є робота П. Сорокіна «Social Mobility, Its Forms and Fluctuation» (1927). Дослідженнями соціальної мобільності займалися такі вчені як Е. Гідденс, П. Блау, О. Д. Данкэн, С. М. Липсет, Р. Бендикс, Р. Еріксон, Дж. Голдторп, Дж. Уррі, С. Макеев, Н. Коваліско та ін.

Існує два основних типи соціальної мобільності: горизонтальна і вертикальна. Під горизонтальною соціальною мобільністю або переміщенням, мається на увазі перехід індивіда або соціального об'єкта з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на одному і тому ж рівні. Під вертикальною соціальною мобільністю розуміються ті відносини, які виникають при переміщенні індивіда або соціального об'єкта з одного соціального шару в інший. Вертикальна мобільність безпосередньо пов'язана з нерівностями, що існують у суспільстві. У залежності від напрямку переміщення існує два типи вертикальної мобільності: висхідна і спадна, тобто соціальне піднесення і соціальний спуск. У відповідності з природою стратифікації є висхідні і низхідні течії економічної, політичної і професійної мобільності, не кажучи вже про інші менш важливі типи.

Висхідні течії існують в двох основних формах: проникнення індивіда з нижнього шару в існуючий більш високий прошарок; або створення індивідами нової групи і проникнення всієї групи в більш високий прошарок на рівень з вже існуючими групами цього прошарку (управлінська/менеджерська еліти на рівні з власниками-найвищий прошарок). Відповідно і спадні течії також мають дві форми: перша полягає в падінні індивіда з більш високої соціальної позиції на більш низьку, не руйнуючи при цьому вихідної групи, до якої він раніше належав, інша форма проявляється в деградації соціальної групи в цілому, в пониженні її рангу на тлі інших або в руйнуванні її соціальної єдності.

Соціальна мобільність може бути двох видів: мобільність як добровільне переміщення або циркуляція індивідів у рамках соціальної ієрархії; мобільність, продиктована структурними змінами (наприклад, індустріалізацією і демографічними факторами). Крім цього, соціальна мобільність може бути класифікована на основі інших ознак: добровільна, вимушена; зовнішня, внутрішня; кваліфікаційна; міжпоколінна, всередині покоління. організована, неорганізована; територіальна; галузева; між альтернативними галузями. Показниками мобільності є: 1) швидкість мобільності – кількість ступенів ієрархічної сходи, прохідних індивідом чи групою за певний час; 2) об'єм мобільності – число індивідів, які брали участь у соціальної мобільності протягом певного часу; 3) для територіальної мобільності: обсяг і структура міграції, імміграції, еміграції.

Основні фактори групової мобільності: науковий-технічний прогрес; ступінь відкритості суспільства; війни; соціальні революції, в тому числі зміни

самої шкали стратифікації; економічний спад, криза; зміна або внесення змін до конституції; рівень народжуваності в різних стратах; зміна політичних режимів. Групова мобільність може охопити цілу соціальну категорію: сільське населення в період модернізації; мобільність цілого покоління, коли, як правило для молоді, відкриваються нові перспективи. Основні фактори індивідуальної мобільності: ступінь мотивованості, свідомі зусилля; статус сім'ї; освіта, професія; політичні переконання; соціальна-демографічні характеристики; ціннісні орієнтації.

Там, де є мобільність, існують і групи маргіналів, соціальний статус яких певний час є невизначеним. Спробуйте навести приклади маргінальності груп (маргінальних груп) в сучасному українському суспільстві. Взагалі будь-яка група має риси перехідності. Тому сама категорія маргінальності набуває особливого значення тоді, коли мова йде про суттєві відмінності і суперечливі риси. В іншому випадку маргінальність може спричиняти конфліктність суб'єкта, невизначеність і непослідовність його поведінки, відсутність у нього чітких цінностей.

Рекомендована література

Основна

1. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : монографія., за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2011. 592 с.
2. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2007. 328 с.
3. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
4. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
5. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
6. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. 363 с
7. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
8. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.

Додаткова

1. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження». К. : ІС НАНУ, 2008. 132 с.
2. Коваліско Н. В. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 236 с.
3. Макеєв С. Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 4. С. 5–20.
4. Патракова А. Л. Структурні складові відчуття місця в соціальній ієрархії. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2008. № 3. С. 119–135.
5. Проблеми розвитку соціологічної теорії : наукові доповіді і повідомлення першої Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація

- України, Інститут соціології НАН України ; М. О. Шульга (наук. ред.) та ін. К., 2001. 381 с.
6. Ручка А. Шляхи і чинники формування спільної ідентичності українського суспільства: позиція фахівців. Національна безпека і оборона. 2007. № 9 (93) С. 37–38.
 7. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. за ред. С. Макеєва. К. : ІС НАНУ, 2006. 372 с.
 8. Субкультурна варіативність українського соціуму / НАН України, Ін-т соціології. за ред. Н. В. Костенко, А. О. Ручки. К. : Ін-т соціології НАНУ; ТОВ «Полігр. центр «Фоліант», 2010. 287 с.
 9. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

Тема 5. Соціальні інститути й організації

План

1. Соціальний інститут: поняття, основні підходи до визначення соціального інституту.
2. Функції і дисфункції соціальних інститутів.
3. Видове розмаїття соціальних інститутів.
4. Розвиток соціальних інститутів. Процес інституціоналізації. Інституціональні системи (матриці).
5. Характеристика базових соціальних інститутів.
6. Поняття «соціальна група». Класифікація соціальних груп.
7. Квазігрупи: їх особливості, різновиди. Натовп. Соціальні кола.
8. Соціальні організації.

Контрольні питання

1. Дайте визначення та розкрийте соціологічний зміст поняття соціального інституту.
2. Визначте універсальні функції всіх соціальних інститутів.
3. На вашу думку, чому з'являються ті чи інші соціальні інститути?
4. Назвіть базові соціальні інститути та визначте, хоча б одну специфічну функцію, що виконується кожним з цих інститутів.
5. Чому для соціології важливо вивчати соціальні спільноти і групи?
6. У чому відмінність понять «соціальна спільнота» і «соціальна група»?
7. Які основні ознаки соціальної групи?
8. За якими критеріями визначається приналежність індивіда до конкретної соціальної групи?
9. Чому прийнято вважати, що квазігрупи є необхідним рівнем для формування стійкої соціальної групи?
10. Які види квазігруп виокремлюються в соціології?
11. Якими є основні властивості аудиторії як квазігрупи? До чого призводять неоднорідність аудиторії та її пасивність?

12. Яким чином із квазігруп формуються стійкі соціальні групи? А у яких випадках спостерігається розпад квазігруп?
13. Запропонуйте визначення поняття «соціальна організація».

Теми повідомлень та доповідей

1. Сім'я як соціальний інститут.
2. Освіта як соціальний інститут.
3. Економіка як соціальний інститут.
4. Тенденції у вивченні соціальних інститутів.
5. Інституціональна матриця: сутність, типи, основні властивості.
6. Чисельність груп і їх функціонування. Діади і тріади Г. Зіммеля.
7. Групова поведінка як особлива форма соціальної взаємодії.
8. Концепція спільноти і її специфіка у віртуальному просторі.
9. Соціально-етнічні спільноти: сутність, характерні риси.
10. Соціально-територіальні спільноти: сутність, характерні риси.
11. Публіка як соціальна спільнота.
12. Натовп як квазігрупа.
13. Поняття «соціальна організація» в соціології. Основні підходи до виділення соціально-історичних типів організації соціального життя.
14. М. Вебер про сутність і характерні риси бюрократичної організації.

Методичні поради

При вивченні зазначеної теми слід засвоїти зміст та навчитися коректно оперувати такими поняттями, як: «соціальний інститут», «інституціоналізація», «функції соціального інституту», «ознаки соціального інституту», «структура соціального інституту».

Ключовим поняттям теми є «соціальний інститут». Слід уявити, що кожний соціальний інститут, який буде розглядатися у рамках зазначеної теми, по суті є підсистемою суспільства, яка виконує певні соціально значущі функції.

Трактовок поняття «інститут» досить багато, оскільки воно є міждисциплінарним, тобто використовується не тільки в соціології, як, до речі, і більшість інших понять якими оперує соціолог. Необхідно запам'ятати, що під *соціальним інститутом* розуміється відносно стійка така що склалася історично, форма організації суспільної життєдіяльності людей, існування якої диктується необхідністю задоволення соціальних, економічних, політичних, культурних та інших потреб індивіда і суспільства або його окремої частини тієї чи іншої соціальної групи.

Слід звернути увагу на співвідношення та взаємну узгодженість базових потреб і базових інститутів: потреби у відтворенні роду (інститут сім'ї та шлюбу); потреби в безпеці та соціальному порядку (політичні інститути, держава); потреби у добуванні засобів існування (економічні інститути, виробництво); потреба в передачі знань, соціалізація покоління, підготовка кадрів (інститути освіти в широкому сенсі, тобто, включаючи науку і культуру);

потреби у вирішенні духовних проблем, сенсу життя (інститут релігії). Існують різні точки зору на елементи, складові соціального інституту. Як правило, виділяють шість елементів: соціальна група, організація, звичаї, матеріально-речові умови, організація, визначена мета (ціль). Розкрийте базові елементи, які утворюють соціальний інститут: діючі особи (суб'єкт і об'єкт соціальної дії); спонукальні сили (потреби, мета, завдання і мотиви); умови (матеріальна база); засоби соціальної дії; результати соціальної дії.

Поняття «соціальний інститут» породило ще один термін – інституціоналізація. Він означає процес, в ході якого соціальні практики стають досить регулярними і тривалими, що призводить до виникнення нових соціальних інститутів і нових соціальних організацій. Етапи інституціоналізації: виникнення потреби, задоволення якої вимагає спільних організованих дій; формування загальних цілей; поява соціальних норм і правил під час стихійного соціальної взаємодії, здійснюється методом «проб і помилок»; поява процедур, пов'язаних з нормами і правилами; інституціоналізація норм, правил і процедур, тобто їх регулярне практичне застосування; встановлення системи санкцій для підтримки норм і правил, диференційованість їх застосування в окремих випадках; створення системи статусів і ролей, що охоплюють всіх без винятку членів інституту.

Розвиток соціальних інститутів відбувається через два соціальні процеси: 1) виникнення нових соціальних інститутів; 2) удосконалення діяльності, структури і функцій вже існуючих інститутів.

Характеристика соціальних інститутів у сучасному суспільстві базується на різних підходах. Відповідно до теорії структурації Е. Гідденса, соціальні інститути, як і інші структурні елементи суспільства (наприклад, організації), (а) безсуб'єктні, (б) володіють певними ресурсами (наприклад, система освіти в якості соціального інституту потребує чимало матеріальних і людських коштів), (в) диктують певні норми, правила використання та накопичення інституційних ресурсів. В той же час в рамках теорії віртуалізації (постмодерн) пояснення нових тенденцій суспільного і соціального розвитку базуються на уявленнях про суспільство не як про систему інститутів, а як про процес реалізації цінностей; процес, історичними моментами якого є формування і занепад соціальних інститутів як реальності.

Особливу увагу зверніть на інституціональну структуру суспільства, яка, за С. Кірдіною, складається із базових інститутів і додаткових (альтернативних) інститутів – інституціональних форм. Базові інститути дозволяють суспільству виживати і розвиватися, зберігаючи при цьому свою самодостатність і цілісність в процесі історичної еволюції, незалежно від волі і бажання конкретних соціальних суб'єктів. Інституціональні форми, навпаки, безмежно гнучкі і використовуються без просторово-часових обмежень. Матриця – це усталена система базових інститутів, яка склалася. Ці інститути регулюють взаємопов'язане функціонування основних суспільних сфер – економічної, політичної та суспільної. Існують різні підходи до виділення інституціональних систем (матриць). Так, С. Кірдіна виділяє два типи інституційних матриць:

східного і західного типу. Ф. Кауфман пропонує розглядати три інституціональні системи: а) *ринкову* – базується на економічних відносинах (ринкова матриця); б) *планову* – базується на політичних відносинах (централізована матриця); в) *солідаристську* – побудована на виокремленні ідеології як основи мотивації індивідуальної поведінки, коли особистість сприймає певні моральні, культурні або релігійні цінності і спроможна до природного обмеження власних потреб, до формування власних інтересів під впливом “високих” цілей.

У суспільстві не існує такого соціального інституту, який би функціонував ізольовано від інших інститутів. Держава, політичні партії, релігія, освіта, сім’я – ці та інші інститути взаємопов’язані. Наприклад: система освіти залежить від розвитку системи виробництва, з одного боку, і культури – з іншого, але на ефективність інституту освіти великий вплив має держава (інвестиції в освіту тощо). Зміни в одних інститутах призводять до змінень інших. Трансформація політичної системи у пострадянських країнах сприяла реформі освіти, суттєвим змінам в культурі, освіті, у розвитку релігії. У наш час відбувається трансформація традиційних соціальних інститутів. Тенденцією розвитку сучасного суспільства стає становлення демократичних соціальних інститутів, чому значною мірою сприяє поступове вивільнення людини від зовнішнього соціального контролю завдяки укріпленню громадянської самосвідомості, посиленню соціальної мобільності, формуванню нових солідарностей, витіснення сітьовими відносинами відносини адміністративної залежності. Суспільству неможливо нав’язувати інститути, йому не властиві, як неможливо суб’єктивно замінювати один інститут іншим, навіть якщо останній виявився ефективним в іншому суспільстві. Для розвитку будь-якого соціального інституту необхідна низка передумов: історичних, культурних, матеріально-технічних.

Важливими складовими системи суспільства є соціальні спільноти, групи та організації. Перш ніж приступити до вивчення даної теми з’ясуйте причини, за якими необхідно знати, з яких соціальних спільнот і соціальних груп складається суспільство. Соціальні спільноти і групи – це необхідний спосіб існування людей, їх взаємозв’язку і взаємодії між собою і з суспільством в цілому. Адже саме завдяки соціальним спільнотам і саме в них створюються всі необхідні умови і засоби, які сприяють розвитку особистості і задовольняють її потреби та інтереси. Соціальні спільноти і групи самі є суб’єктами суспільного життя, залежно від того, з яких груп складається суспільство, в якому ієрархічному положенні вони знаходяться один до одного. На відміну від організацій і інститутів, що свідомо створюються людьми, спільноти виникають природно історично, тобто з необхідністю, обумовленою потребами суспільного розвитку.

Соціальна спільнота – це реально існуюча, сукупність індивідів, що емпірично фіксується і відрізняється численністю, відносною цілісністю і відносною стійкістю, виступає самостійним суб’єктом історичної та соціальної дії та поведінки, виконує ту чи іншу спільну діяльність. Залежно від змістовних

ознак соціальні спільноти підрозділяються на поселенські (територіальні), професійні, етнонаціональні, соціокультурні, релігійні, соціально-стратифікаційні, політичні, групові і масові.

Під соціальною групою розуміють сукупність людей, які певним чином взаємодіють один з одним, усвідомлюють свою приналежність до даної групи і вважаються членами цієї групи з точки зору інших. Соціальна група характеризується наявністю спільних інтересів, цілей і завдань діяльності, сприяє виникненню емоційно-психологічних а також виконанням суспільно необхідної функції в загальній структурі поділу праці та діяльності, у структурі соціальних статусів і ролей. Звернуть увагу на видове розмаїття соціальних груп: за характером взаємодії: первинні і вторинні групи; за способом організації та регулювання групових взаємодій: формальні і неформальні групи; за кількісним складом: великі і малі групи; референтні групи. Виділяють також квазігрупи.

У соціології також використовуються такі поняття, як когорти, покоління. Якщо когорта призначається для опису життєвого шляху групи людей, як правило, одного року, то покоління представляє характеристику життя, як зміна один одного верств населення в середньому через 25–30 років.

Наразі в соціології актуальним є вивчення маргінальних груп; спільнот девіантної поведінки; нових груп і верств, що з'являються в процесі розвитку суспільства. Активно проходять дискусії про середній прошарок (клас).

Науковці виділяють також квазігрупи, які мають такі відмінні риси: 1) спонтанність утворення; 2) неусталеність взаємозв'язків; 3) відсутність різноманітності у взаємодіях (це або лише прийом або передача інформації, або лише вирази протесту або захвату і так далі); 4) короткочасність спільних дій. Квазігрупи найчастіше існують нетривалий час, після чого або розпадаються остаточно, або під впливом ситуації перетворюються в усталені соціальні групи.

Слід уявити, що соціальна організація є вищою, ніж соціальний інститут, формою соціального зв'язку. У основі розмежування соціальних зв'язків на інституційні і організаційні лежить відмінність між потребами і інтересами людей, а також відповідними видами дій. Соціальні інститути виникли ради задоволення потреб людей. Для задоволення цих потреб необхідні соціальні блага – предмети вжитку, заради організації яких і виникають соціальні організації. Розмежування соціальних організацій від соціальних інститутів відносно. Наприклад, феномен освіти може бути як інститутом, так і організацією залежно від спонуки (потреба або інтерес), рівня регуляції і місця серед інших елементів соціального зв'язку. Зверніть увагу на те, що соціальним організаціям притаманні певні риси. По-перше, соціальну організацію створюють свідомо на певному етапі історичного розвитку ради певної інтересів-мети пов'язаних із задоволенням соціальних потреб. По-друге, соціальна організація включає орган (і апарат управління), що управляє, який формулює цілі, розробляє програми їх досягнення, вибирає засоби, контролює розуміння цілей виконавцями, а також виконання потрібних рішень по всій

управлінській вертикалі на основі зворотного зв'язку. По-третє, організація діє на основі статуту або інструкцій (внутрішньо-організаційних норм), розроблених органом, що управляє. Вони регламентують соціальні статуси і ролі членів організації, а також заохочення і покарання за їх діяльність. По-четверте, соціальна організація є складною структурою посад (соціальних ролей і статусів), а також включає чіткий розподіл праці, що виконується її членами, між якими існує чітка субординація і координація діяльності. По-п'яте, соціальна організація включає не лише інституційних регулювальників (норми, цінності, традиції) що додають соціальний статус і ролі її членам, але і санкції, здійснювані органом, що управляє, за допомогою матеріальних ресурсів. Поряд з формальними організаціями виникають неформальні – соціальні зв'язки, що спонтанно склалися і є продуктом більш менш тривалого міжособового і внутрішньогрупового спілкування.

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
5. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.
6. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. С. 7–49.
7. Черниш Н. Й. Соціологія : курс лекцій. Львів : Кальварія, 2004. С. 202–205.

Додаткова

1. Коваліско Н. В. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 236 с.
2. Культура – суспільство – особистість : навч. посіб. за ред. Л. Скокової. К., 2006. 396 с.
3. Макеєв С. Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 4. С. 5–20.
4. Медіа, демократія, культура. за ред. Н. Костенко, А. Ручки. К. : Інститут соціології НАН України, 2008. 356 с.
5. Сорока Ю. Г. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого : моногр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 332 с.
6. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. за ред. С. Макеєва. К. : ІС НАНУ, 2006. 372 с.
7. Субкультурна варіативність українського соціуму / НАН України, Ін-т соціології. за ред. Н. В. Костенко, А. О. Ручки. К. : Ін-т соціології НАНУ; ТОВ «Полігр. центр «Фоліант», 2010. 287 с.

8. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2010. 636 с.
9. Беленок О. Еволюція системоутворюючих інститутів українського суспільства (1990–2010). Українське суспільство. Соціологічний моніторинг. К. : ІС НАН України, 2011. Т. 1. С. 115–124.
10. Макеєв С. Соціальні інститути: класичні тлумачення й сучасні підходи до вивчення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2003. № 4. С. 5–20.

Тема 6. Особистість у системі суспільних координат

План

1. Поняття особистості в соціології. Соціальна роль особистості. Статусний портрет людини. Соціально-демографічні статуси.
2. Проблема соціалізації в соціології. Основні теорії соціалізації.
3. Етапи, фази, агенти, суб'єкти, інститути соціалізації.
4. Поняття «невдалої» соціалізації за П. Бергером і Т. Лукманом.

Контрольні питання

1. У чому полягає специфіка соціологічного підходу до особистості?
2. Чим обумовлена необхідність соціалізації – біологічною конституцією людини чи соціальними причинами?
3. У чому полягає сутність концепції Е. Дюркгейма про соціалізуючу роль суспільства?
4. Хто є «значущим іншим» у теорії соціалізації Дж. Міда?
5. Якою є соціалізуюча роль ідентифікації й узагальненого іншого?
6. Якими є основні етапи соціалізації особистості?
7. У чому полягає роль таких агентів соціалізації як батьки та родичі, вихователі та вчителі, друзі?
8. В чому полягає різниця понять «агент соціалізації» та «суб'єкт соціалізації»?
9. Який інститут є найбільш важливим на етапі первинної соціалізації?
10. Який зміст вкладається в такі поняття: «повна соціалізація», «неповна соціалізація», «часткова соціалізація», «актуальна соціалізація», «адекватна соціалізація», «неперервна соціалізація», «невдала соціалізація»?
11. Що таке ресоціалізація та чим обумовлений цей процес?
12. Що таке контрсоціалізація? За яких умов вона поширюється в суспільстві?

Теми повідомлень та доповідей

1. Особистість як соціологічна категорія.
2. Соціалізація як процес становлення особистості.
3. Етап первинної соціалізації: вікові межі, агенти, суб'єкти, інститути.
4. Етап вторинної соціалізації: вікові межі, агенти, суб'єкти, інститути

5. Характерні ознаки сучасної особистості за П. Штомпкою.

Методичні поради

При вивченні теми слід звернути увагу на розмежування таких понять, як: «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність», вміти виокремлювати власне соціологічний зміст поняття «особистість». Неможливо аналізувати соціальні процеси, функціонування і розвиток соціальних систем, не звертаючись до дослідження сутності особистості як суб'єкта соціальної поведінки та суспільних відносин, не вивчаючи потреби, інтереси, духовний світ особистості, не аналізуючи складні і різноманітні її зв'язку з соціальною мікро - і макросередовищем.

Вивчення особистості вимагає виявлення її різноманітних соціальних зв'язків із суспільством, його елементами (соціальними групами, інститутами, організаціями, цінностями тощо). Насамперед, необхідно з'ясувати положення особистості в системі соціальних спільнот, яке розкривається через поняття статусу, соціальних ролей і того, як вона ці ролі виконує. Соціолог вивчає особистість як елемент соціального життя, розкриває механізм її становлення під впливом соціальних факторів, механізм зворотного впливу на соціальний світ, її участь у зміні та розвитку суспільних відносин.

Слід підкреслити, що соціалізація має складну природу, всілякі види і форми. Дайте визначення основних видів і форм соціалізації, таких як: «поріг соціалізації», «повна соціалізація», «неповна соціалізація», близька до часткової соціалізації так звана «однобічна соціалізація», «актуальна соціалізація», «адекватна соціалізація», «безперервна соціалізація», «зворотна соціалізація». Особливістю соціалізації є те, що, як правило, вона консервативна і відображає вже минуле знання. У силу консерватизму соціалізація завжди декілька відстає від актуальних потреб часу і життя. І лише небагато людей уміють так актуалізувати свої знання, що це дає їм можливість вирішувати насущні проблеми. Зазвичай такі люди досягають великих успіхів в політиці, бізнесі.

Соціалізація – це процес становлення особистості, засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих даному суспільству, соціальній групі. Соціалізація не тільки дає нам можливість спілкуватися між собою за допомогою освоєних соціальних ролей, вона також забезпечує збереження суспільства. Хоча кількість його членів постійно змінюється, соціалізація сприяє збереженню самого суспільства, прищеплюючи новим громадянам загальноприйняті ідеали, цінності, зразки поведінки. Соціалізація пояснює те, яким чином людина з істоти біологічної перетворюється на істоту соціальну. Вона як би ілюструє на індивідуальному рівні те, що відбувалося з суспільством на колективному. Адже людина, дорослішаючи, в максимально стислий час проходить ті ж самі етапи, які пройшло суспільство за період своєї культурної еволюції і які пройшов людський рід за роки своєї біологічної еволюції. Уважно прослідкуйте основні фази соціалізації. Процес соціалізації проходить фази, які називають ще основними стадіями життєвого циклу:

дитинство і юність (від 1 року до 18 років) – підготовка до активного трудового періоду; зрілість (18–60 років) – активний трудовий період; старість (60 років і старше) – вихід з активного трудового періоду

Взагалі виділяють два основні етапи соціалізації: етап первинної та етап вторинної соціалізації. Слід уявити, що ці етапи не мають визначених вікових чи будь-яких інших обмежень. Відрізняються ці етапи завдяки специфіці найвпливовіших агентів та суб'єктів. Етап первинної соціалізації характеризується, так би мовити, «моноагентністю» (здебільшого це батьки та деякі інші родичі, в окремих випадках – вихователі, репетитори, няні). Етап вторинної соціалізації характеризується поліагентністю, окрім батьків значущості набирають, друзі та товариші, вчителі, викладачі, «кохані», ЗМІ, мережеві (Інтернет) агенти та інші. При цьому, агенти первинної соціалізації можуть повністю або частково втратити свій соціалізуючий вплив, але необов'язково. Найбільш важливою є первинна соціалізація, оскільки вторинна соціалізація є похідною від первинної.

Характер соціалізації визначається типом суспільства, в межах якого вона здійснюється. В демократичному суспільстві соціалізація орієнтована на гуманістичні цінності та ідеали, а в тоталітарному суспільстві – має принципово інший характер. Кожний індивід народжується в об'єктивній соціальній структурі, в межах якої він зустрічає «значимих інших», які відповідають за його соціалізацію. Дитина приймає ролі й настанови «значимих інших», тобто інтерналізує (засвоює) їх робить своїми власними.

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Руценко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
5. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.
6. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. 363 с.

Додаткова

1. Коваліско Н. В. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 236 с.
2. Культура – суспільство – особистість : навч. посіб. за ред. Л. Скокової. К., 2006. 396 с.
3. Ручка А. Шляхи і чинники формування спільної ідентичності українського суспільства: позиція фахівців. Національна безпека і оборона. 2007. № 9 (93) С. 37–38.
4. Сорока Ю. Г. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого : моногр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 332 с.

5. Соціокультурні ідентичності та практики. під ред. А. Ручки. К. : Інститут соціології НАН України, 2002. 315 с.
6. Субкультурна варіативність українського соціуму / НАН України, Ін-т соціології. за ред. Н. В. Костенко, А. О. Ручки. К. : Ін-т соціології НАНУ; ТОВ «Полігр. центр «Фоліант», 2010. 287 с.
7. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство: основні поняття чистої соціології : пер. з нім. К. : Дух і Літера, 2005. 262 с.
8. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2010. 636 с.
9. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

Модуль 3. Прикладна соціологія та її методи.
Тема 7. Соціальні відхилення та девіантна поведінка

План

1. Соціальний контроль: поняття, значення, умови функціонування.
2. Функції соціального контролю.
3. Форми і види соціального контролю. Легітимізація соціального контролю. Соціальний контроль і влада.
4. Поняття девіації. Соціологічні пояснення девіації.
5. Соціальні відхилення та їх види. Функції девіації. Соціальні наслідки девіації. Соціальні патології.

Контрольні питання

1. Чому соціальний контроль розглядається як «фундамент» соціальної стабільності?
2. Які функції виконує соціальний контроль щодо суспільства?
3. Яку роль у здійсненні соціального контролю відіграють норми, санкції і влада?
4. Хто є агентами соціального контролю?
5. У чому полягає сутність поняття «легітимність соціального контролю»?
6. Які соціальні інститути здійснюють формальний контроль?
7. У чому полягає сутність формальних санкцій соціального контролю?
8. Чому конформізм є метою соціального контролю, але не є метою соціалізації?
9. Як співвідносяться поняття «девіація», «порядок», «девіантна поведінка» в соціологічному знанні?
10. Як змінювався обсяг і зміст поняття девіантної поведінки протягом історії вивчення феномену девіації?
11. У чому полягає внутрішня суперечність і евристичний потенціал моделей аномії Е. Дюркгейма і Р. Мертона?
12. Якими є основні положення концепції Р. Мертона про види адаптації у суспільстві?

13. Яким чином пов'язана соціальна девіація і соціальна нерівність?

Теми повідомлень та доповідей

1. Різноманіття форм соціальної девіації.
2. Інтернет-залежність та кіберзлочинність як сучасні форма девіації.
3. Поняття соціального контролю у концепції М. Фуко.
4. Переваги і недоліки соціобіологічних і психологічних концепцій злочинності.
5. Деліквентна субкультура і «девіантна кар'єра». Концепція девіантної кар'єри (Г. Беккер).
6. Теорія стигматизації (І. Гофман) і соціологічне вивчення девіації.
7. Алкоголізм в сучасному суспільстві: тенденції та соціальні наслідки.

Методичні поради

Соціальний контроль – це соціальний процес і механізм спостереження (нагляду) з метою забезпечення функціонування соціальної системи відповідно до прийнятих норм, а також підтримка соціально прийнятних зразків поведінки. На думку більшості дослідників, соціальний контроль досягається поєднанням таких елементів: слухняності (compliance), примусу, дотримання соціальних цінностей. Т. Парсонс визначив соціальний контроль як процес протидії девіантній поведінці і підтримки соціальній стабільності, здійснюваний за допомогою накладення санкцій. Т. Парсонс включає в «функціональні передумови» суспільства поряд із задоволенням біологічних і психологічних потреб членів даного суспільства і ефективну діяльність органів соціального контролю, що виховують індивідів відповідно до пануючих в даному суспільстві норм, у зв'язку з чим індивіди виконують визначені суспільством ролі і завдання. Для М. Фуко важливе поняття соціального контролю, він вивчав те, яким чином індивіди дисциплінуються і регулюються за допомогою нагляду, а також влада експертного знання і інших регулюючих структур.

Соціальний контроль як особливий механізм соціальної регуляції поведінки і підтримки громадського порядку включає три елементи: норми, санкції і владу. Норми – формальні і неформальні приписи того, як треба поводитися в суспільстві, ідеальні зразки (стандарти), що приписують поведінку в конкретних ситуаціях. Норми виконують свої функції залежно від того, в якій якості вони себе проявляють: як стандарти поведінки (обов'язки, правила); як очікування відповідної поведінки (реакції інших людей). Соціальні норми в суспільстві регулюють загальний хід процесу соціалізації; інтегрують індивідів в групи, а групи – в соціум; контролюють поведінку, що відхиляється; служать зразками, еталонами поведінки. Санкції поряд з цінностями відповідальні за те, щоб люди виконували соціальні норми.

Існує два види контролю: формальний і неформальний. Особи, що виконують функції формального контролю, називаються агентами соціального контролю. Зосередьте увагу на таких поняттях, як зовнішній контроль, неформальний контроль, формальні позитивні санкції, неформальні позитивні

санкції, формальні негативні санкції, неформальні негативні санкції. Мовою нормативних розпоряджень перекладається все, що так чи інакше, цінується суспільством. Цінності мають дві форми – внутрішню і зовнішню. Перша отримала в соціології спеціальну назву – ціннісні орієнтації, друга зберегла за собою загальну назву цінності. У другому, ширшому значенні цінності мають загальну підставу з нормами.

По відношенню до суспільства соціальний контроль виявляє дві основні функції: охоронну і стабілізуючу. Соціальний контроль – фундамент суспільної стабільності. Соціальні норми – перший важливий засіб забезпечення соціальної стабільності і для суспільства, і для влади. Контроль за виконання соціальних норм – друге. Контроль складається не лише з системи заохочень і покарань (санкцій), але і реальних дій відповідних соціальних і державних інститутів.

Конформізм – це тип соціальної поведінки, що характеризує пристосовництво, пасивне прийняття існуючого порядку, пануючих думок, відсутність власної позиції, безпринципне і некритичне дотримання будь-якого зразку, що володіє найбільшою силою тиску (думці більшості, визнаному авторитету, традиціям і тому подібне), податливість особи реальному або уявному тиску соціальної групи. Конформізмом – це зовнішня згода із загальноприйнятим порядком, оскільки внутрішньо індивід може залишатися незгодним з ним, не ставлячи нікого в до відома про це. Конформізм – мета соціального контролю, але не мета соціалізації, бо остання передбачає внутрішню згоду, «прийняття» загальноприйнятих норм.

Соціологи розрізняють два основні процеси соціального контролю: (а) інтеріоризація норм і цінностей; (б) застосування санкцій відносно правопорушників і актів непокори або позитивних – що винагороджують конформну поведінку, або негативних – що карають непокору «неформальними» засобами («догана», осміяння, остракізм), аж до «формальних» (презирство, тюремний вирок, страта). Однак наразі все частіше говорять про декілька способів соціального контролю: 1) соціальний контроль через соціалізацію (він передбачає, що агенти і інститути соціального контролю виконують дві основні функції: а) навчання (культурним нормам і образам поведінка); б) контролю за тим, наскільки міцно, глибоко і правильно освоєні соціальні норми і ролі); 2) соціальний контроль через груповий тиск; 3) соціальний контроль через примус.

Існують також самоконтроль або внутрішній контроль – це форма соціального контролю, спрямована на себе. На відміну від внутрішнього самоконтролю зовнішній контроль здійснюється соціальними і соціально-політичними інститутами, що гарантують дотримання загальноприйнятих норм поведінки громадян і виконання ним законів, тому соціальний контроль придбав інституційну і легітимну підтримку. Формальний контроль здійснюють такі соціальні інститути сучасного суспільства, як суди, система освіти, армія, засоби масової інформації, політичні партії, урядові установи та

ін. Поміркуйте над тим, яку роль в системі соціального контролю відіграє громадська думка як соціальний інститут.

Зверніть увагу на те, що ефективність соціального контролю залежить від оцінки суспільством або групою значимості існуючих норм; від ступеня доступності соціально значимих ресурсів; від результатів соціалізації; від міри інтеграції суспільства і рівня його інституціоналізації. При цьому посилення негативних санкцій не призводить до однозначного підвищення ефективності соціального контролю, що свідчить статистика правопорушень. Акцент доцільно робити на запобіжних (профілактичних) заходах.

Сконцентруйте увагу на соціологічному поясненні девіації. Девіантність – це поведінка, що порушує загальноприйняті в даному суспільстві норми і правила. Самі по собі норми нічого не контролюють: поведінку одних людей контролюють інші люди, спираючись на норми, які, як очікується, дотримуватимуться всіма. Дотримання норм, як і виконання санкцій, робить поведінку передбаченою. Соціальна девіація (відхилення) – це поведінка, що виходить за рамки норми (як в позитивну, так і в негативну сторону). Увага дослідників все-таки частіше звернена на негативну поведінку, оскільки така поведінка створює проблеми для суспільства. Відхилення – це те, що суспільство в даний момент вважає відхиленням, тобто це багато в чому соціальна домовленість. На сьогодні основні теорії та концепції девіації умовно можна розділити на біологічні, психологічні і соціологічні. Соціальна девіація виконує такі функції: підтверджує культурні цінності і норми; уточнює межі дозволеного; спонукає до соціальних змін; реакція на девіацію об'єднує людей. Соціальна девіація виконує як позитивні, так і негативні функції. Без девіації неможливий розвиток (конфліктна теорія).

Соціальні патології – найбільш небезпечні форми відхилення. До них відносять злочинність, кілерство, кіднепінг, тероризм і екстремізм, алкоголізм, наркотизацію населення і особливо дітей та підлітків, самогубства. Особливо слід сказати про таке явище, як стигма (Ф. Таненбауман, Г. Беккер, Е. Лемерт), що називається по-різному: теорія лейблів, таврування, наклеювання ярликів. Стигматизація є соціальною реакцією на відхилення (девіацію).

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузевих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
5. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.
6. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. 363 с..

Додаткова

1. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження». К. : ІС НАНУ, 2008. 132 с.
2. Культура – суспільство – особистість : навч. посіб. за ред. Л. Скокової. К., 2006. 396 с.
3. Литвак О. Злочинність, її причини та профілактика. К., 1997. 167 с.
4. Проблеми розвитку соціологічної теорії : наукові доповіді і повідомлення першої Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України ; М. О. Шульга (наук. ред.) та ін. К., 2001. 381 с.
5. Рущенко І. П. Соціологія злочинності. Х. : Національний ун-т внутрішніх справ, 2001. 370 с.
6. Субкультурна варіативність українського соціуму / НАН України, Ін-т соціології. за ред. Н. В. Костенко, А. О. Ручки. К. : Ін-т соціології НАНУ; ТОВ «Полігр. центр «Фоліант», 2010. 287 с.
7. Тарновська О. С. Девіантна поведінка. Словник-довідник термінів з конфліктології. К., 1995. 129 с.
8. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

Тема 8. Сім'я як соціальний інститут та соціальна група

План

1. Соціологічні ракурси вивчення родини.
2. Поняття «сім'ї» і «шлюбу».
3. Сім'я як соціальний інститут і як мала соціальна група.
4. Структурні форми сучасної сім'ї.
5. Соціальні функції сім'ї.
6. Шлюб та сім'я в умовах модернізації суспільних відносин.
7. Тенденції розвитку інститутів шлюбу і сім'ї.

Контрольні питання

1. В чому складається сутність спілкування в сім'ї? Охарактеризуйте поняття конфліктів поколінь.
2. Шлюбна поведінка. Назвіть основні фактори шлюбного вибору.
3. Назвіть основні проблеми стійкості шлюбу.
4. Перерахуйте різноманітні структурні форми сучасної сім'ї.
5. В чому складються основні соціальні функції сім'ї?
6. Подружні конфлікти.
7. Сучасна сім'я: стратегії виживання.
8. Опишіть життєвий цикл сім'ї.
9. Перерахуйте проблеми сучасної сімейної соціалізації.

Теми повідомлень та доповідей

1. Соціальні проблеми відносин між поколіннями.
2. Міжнаціональні шлюби.
3. Проблеми стійкості шлюбу.
4. Студентська сім'я, її проблеми.
5. Структурні форми сучасної сім'ї.
6. Соціальні функції сім'ї.

Рекомендована література

Основна

1. Лукашевич М. П. Соціологія. Основи загальної, спеціальних та галузвих теорій : підручник. Яковенко. К.: Каравела, 2016. 544 с.
2. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії.:Навч. посібник. К. : МАУП, 1999. 289 с.
3. Рущенко І. П. Загальна соціологія. Харків, 2004. 524 с.
4. Соціологія : навч. посіб. за ред. С. О. Макеєва. К. : Знання, 2008. 566 с.
5. Юрій М. Ф. Соціологія: підручник. К. : Кондор, 2007. 288 с.
6. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посіб. / за ред. А. Ручки. К. : ІС НАНУ, 2007. С. 7–49.

Додаткова

1. Головаха Є. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження». К. : ІС НАНУ, 2008. 132 с.
2. Коваліско Н. В. Сучасне українське суспільство: стратифікаційний вимір великого міста. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 236 с.
3. Структурні виміри сучасного суспільства : навч. посіб. за ред. С. Макеєва. К. : ІС НАНУ, 2006. 372 с.
4. Субкультурна варіативність українського соціуму / НАН України, Ін-т соціології. за ред. Н. В. Костенко, А. О. Ручки. К. : Ін-т соціології НАНУ; ТОВ «Полігр. центр «Фоліант», 2010. 287 с.
5. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. за ред. В. Ворони, М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2010. 636 с.
6. Якуба О.О. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. Харків, 1996. 129 с.

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ

Індивідуальні науково-дослідні завдання

Завдання 1. Оберіть одне з базових соціологічних понять із наведеного нижче переліку: соціальна дія, соціальні відносини; соціальне явище; соціальні процеси; соціальна спільнота; соціальна група; суспільство; соціальний інститут; соціальна структура; соціальна нерівність; соціальна стратифікація; соціальна мобільність; соціалізація; соціальна ідентифікація; соціальна організація; соціальний контроль.

Порівняйте визначення даного поняття в різних підручниках з соціології і в соціологічних словниках (не менше трьох). Покажіть, в яких соціологічних концепціях і якими соціологами використовується дане поняття. Розкрийте місце і роль даного поняття в сучасній теоретичній соціології. До якого поняття доцільно звертатися і чому під час соціологічного вивчення проблеми сучасного суспільства? Сформулюйте відповідну проблемну ситуацію.

Завдання 2. У соціологічній теорії поширена культуралістська орієнтація. П. Штомпка виділяє п'ять найбільш стійких дискусійних тем:

Тема «самотнього натовпу» (простежується від Ф. Тенісу до Д. Рісмана) – акцент на атрофії духовних спільнот, ізоляції, атомізації й індивідуалізації соціального життя.

Тема «залізної клітки» (від М. Вебера до З. Бауманн) – формалізація, деперсоналізація і інструменталізація міжособистісних відносин, бюрократизація соціальних організацій та реїфікації індивідів.

Тема аномії (від Е. Дюркгейма до Р. Мертона) – акцент на хаотичній і антиномічній природі аксіологічних та правових регуляцій.

Тема відчуження (від К. Маркса до М. Сімена) – зосередженість на відчуження індивіда від економічних і політичних організацій, що призводить до втрати ідентичності, почуття власної гідності і сенсу життя.

Тема «повстання мас» (Х. Ортега-і-Гассет, Л. Вірт) з характерним для неї описом негативних наслідків урбанізації та розвитку масової культури.

Опишіть, яка система категорій і понять використовується соціологами для розкриття кожної з наведених тем. Наведіть приклади.

Завдання 3. Проведіть порівняльний аналіз закритого і відкритого типів суспільств (за К. Поппером) за такими параметрами: характеристика соціальної структури, тип мобільності, здатність до інновацій, характер ідеології, тип відповідальності.

Завдання 4. Розкрийте понятійно-категоріальний апарат соціології за такою схемою: а) загально-наукові категорії у соціологічному заломленні (суспільство, соціум, соціальна система тощо); б) соціологічні категорії (соціальна організація, соціальний інститут, соціальні норми, соціальні цінності тощо); в) категорії дисциплін, суміжних із соціологією (соціологія економіки, соціологія політики, соціологія культури тощо). Наведіть приклади.

Написання рецензії

Рецензія – це аналітична робота, присвячена професійній оцінці наукового видання, статті, звіту, дисертації, курсової роботи та інших видів наукових робіт. Написання рецензії вимагає уважного вивчення тексту, рецензентом, виділення ключових елементів, визначення змістовних характеристик, формулювання і викладення власної позиції з приводу вивченого матеріалу.

Рецензія складається з:

- спочатку загальної, потім – конкретизованої характеристики змісту (мета, завдання, методи їх рішення, використані автором тексту, яке рецензується);
- визначення ступеня реалізації завдань, адекватності застосовуваних методів;
- виклад позиції рецензента з приводу сильних і слабких сторін тексту з докладною аргументацією;
- висновки про рекомендацію або застереження (обмеження) до застосування тексту в науковій та / або навчальній роботі, рівня і масштабу його корисності для різних груп аудиторії.

Особливу роль при написанні рецензії відіграє здатність рецензента раціонально і критично оцінювати прочитане, проводити глибокий аналіз наукових текстів. Обсяг конкретної рецензії визначається залежно від обсягу тексту, що рецензується. Але, як правило, рецензія на наукову статтю не повинна перевищувати 3–5 сторінок, рецензія на монографію або навчальний посібник – 10 сторінок стандартного аркуша формату А4 (210x297 мм), кегль 14 пг; міжрядковий інтервал – 1,5; стиль тексту – звичайний, шрифт Times New Roman, з полями зліва – 2,5 см, праворуч – 1 см, зверху та знизу – по 2,5 см.

В рамках навчального курсу «Загальна соціологічна теорія» для студентів 1-го та другого курсів факультету «Соціального менеджменту» структура **першої навчальної рецензії** повинна складатися з таких елементів:

- загальна характеристика змісту статті / розділу монографії, з коротким переказом основних цілей і змісту рецензованого матеріалу (*до 40% об'єму рецензії*);
- виклад позиції рецензента з приводу сильних і слабких сторін тексту (найбільш вдалих моментів і тих, які вимагають прояснення) з аргументацією своєї позиції (*до 30% об'єму рецензії*);
- 3–5 питань до автора або презентація дискусійних питань/тез (*до 10% об'єму рецензії*);
- висновки, в яких слід зробити узагальнення щодо доцільності знайомства студентом курсу з даними матеріалами, в чому саме вони можуть бути корисними для вивчення курсу «ЗСТ» і чому (*до 20% об'єму рецензії*).

Обсяг – 3000–5000 тис. знаків з пробілами.

Скорочений список матеріалів для рецензування:

- Вебер М. Господарська етика світових релігій. Вступ. // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. /Пер з нім.К.: Основи, 1998. С.397-436.
- Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Основи, 1994.
- Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння. // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім. К.: Основи, 1998. С. 104-156.
- Вебер М. Попередні зауваження до "Зібрання праць з соціології релігії" Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім. К.: Основи, 1998. С.338-354.
- Вебер М. Три чисті типи легітимного панування // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім. К.: Основи, 1998. С. 157-172.
- Вебер М. Покликання до політики // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика /Пер з нім. К.: Основи, 1998. С. 173-191.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Варіант 1

1. Як називається тип малих груп, ідеали і цінності яких індивід приймає? Ці групи є для нього своєрідним еталоном, зразком для порівняння й оцінки власної поведінки?

1. Цільові групи.
2. Референтні групи.
3. Первинні групи.
4. Формальні групи.

2. До основних характеристик такої групи найчастіше відносять спонтанність утворення, неусталеність взаємозв'язків, відсутність різноманітності у взаємодіях, короткочасність спільних дій та ін. Назвіть таку групу.

1. Референтна група.
2. Контрольна група.
3. Квазігрупа.
4. Група тиску.

3. Назвіть соціолога, який першим використав поняття «первинна група» в 1909 р. щодо родини?

1. М. Вебер.
2. Е. Дюркгейм.
3. Ч. Кулі.
4. К. Маркс.

4. Яка з наведених нижче соціальна група є первинною?

1. Підприємці як соціальна група.
2. Родина.
3. Молодь як соціально-демографічна спільність.
4. Харків'яни як соціально-територіальна група.

5. Яка група відповідає ознакам статистичної (номінальної) групи?

1. Академічна група соціологічного факультету ЗСЦ-41.
2. Трудовий колектив фабрики.
3. Мешканці міста, що мають щеплення від дифтерії.
4. Група приятелів, які збираються разом для гри у футбол у неділю.

6. Який із наведених нижче структурних рівнів не належить до трикомпонентної структурної композиції суспільства (за А. Ефендієвим)?

1. Статусно-рольовий рівень.
2. Біологічний рівень.
3. Соціетальний рівень.
4. Інституціональний рівень

7. Як називається одна з сутнісних ознак суспільства, що характеризує органічне об'єднання всіх частин (елементів, компонентів) суспільства в єдиний соціальний організм, його внутрішню єдність, відносну автономність, незалежність від довкілля? Це є ...?

1. Універсальність.
2. Інтегративність.
3. Цілісність.
4. Самореферентність.

8. Як називається одна з сутнісних ознак суспільства, що характеризує спадкоємність поколінь і соціальних структур, а також включення нових соціальних утворень?

1. Сталість.
2. Інтегративність.
3. Структурність.
4. Самореферентність.

9. Хто з соціологів обґрунтовував ідею, що суспільство є домінуючим у трихотомії «суспільство-група-індивід» і виступає головним об'єктом соціології? Суспільство розглядається цим соціологом як мотивована спільна діяльність людей і складається з індивідів як фізичних організмів, які діють у певному середовищі.

1. К. Маркс.
2. Г. Зіммель.
3. Т. Парсонс.
4. Н. Луман.

10. Як називаються системи, що мають здатність відтворювати свої основні компоненти, забезпечувати їх зв'язаність, упорядкованість, підтримуючи тим самим власну ідентичність, однак це не виключає змін всередині системи, появу нових елементів і т. ін.? Це – ...

1. Оперативно закриті системи.
2. Оперативно відкриті системи.
3. Самореферентні системи.
4. Аутопойетичні системи.

11. Системи, що здатні описувати себе, відтворюючи в цьому описі самих себе – це ...

1. Оперативно закриті системи.
2. Оперативно відкриті системи.
3. Самореферентні системи.
4. Аутопойетичні системи.

12. Згідно з П. Штомпкою, в розвитку соціології викристалізувалися сім точок зору/позицій на суспільство. Який підхід ототожнює суспільство з певним державним утворенням, представляє певну популяцію, множинність одиниць...? Це – ...

1. Груповий підхід.
2. Системний підхід.
3. Демографічний підхід.
4. Культурний підхід.

13. Згідно з П. Штомпкою, в розвитку соціології викристалізувалися сім точок зору/позицій на суспільство. Як називається підхід, згідно з яким суспільство складається з цілісних систем, в яких інтегровані окремі одиниці... є цільними, заснованими на внутрішніх взаємозв'язках групами? Це – ...

1. Груповий підхід.
2. Активістський підхід.
3. Структурний підхід.
4. Подієвий (рус. событийный) підхід.

14. Згідно з П. Штомпкою, в розвитку соціології викристалізувалися сім точок зору/позицій на суспільство. Як називається підхід, згідно з яким суспільство – це не стільки конкретні особистості, а скоріше заснований на внутрішніх взаємозв'язках порядок статусів/позицій та пов'язаними з цими позиціями ролями? Це – ...

1. Активістський підхід.
2. Структурний підхід.
3. Системний підхід.
4. Демографічний підхід.

15. Згідно з П. Штомпкою, в розвитку соціології викристалізувалися сім точок зору/позицій на суспільство. Як називається підхід, згідно з яким суспільство виступає як певна матриця розподілених між групами та колективами значень, символів і правил, що мають вплив на дії людей, зумовлюючи ці дії? Більш того, ці значення носять характер «соціальних фактів», що нав'язані людям як щось обов'язкове, змушуючи їх до чогось і при цьому є нав'язаним зі сторони, ззовні... Це – ...

1. Активістський підхід.
2. Груповий підхід.
3. Культурний підхід.
4. Демографічний підхід.

16. Тип економічно розвинутого суспільства, в якому домінуючою галуззю національної економіки є промисловість. Таке суспільство характеризується розвитком розподілу праці, масовим виробництвом товарів, машинізацією і автоматизацією виробництва, розвитком засобів масової комунікації, сфери

послуг, високою мобільністю й урбанізацією, зростанням ролі держави в регулюванні соціально-економічної сфери. Це – ...

1. Індустріальне суспільство.
2. Традиційне суспільство.
3. Постіндустріальне суспільство.
4. Суспільство знання.

17. Суспільство, в якому сфера послуг має пріоритетний розвиток і превалює над обсягом промислового виробництва та виробництва сільськогосподарської продукції. У соціальній структурі такого суспільства зростає чисельність людей, зайнятих у сфері послуг і формуються нові еліти: технократи, сцієнтисти. Це –

1. Індустріальне суспільство.
2. Постіндустріальне суспільство.
3. Традиційне суспільство.
4. Феодальне суспільство.

Варіант 2

1. Соціологія – наука, яка вивчає :

1. Взаємодію соціальних груп, функціонування соціальних інститутів, соціальну структуру суспільства
2. Систему ринкових відносин
3. Відносини панування і підлягання, державний устрій та інститути влади, режими правління

2. Об'єктом соціологічної науки виступає :

1. Шлюб та сім'я
2. Політична система суспільства
3. Суспільство та його складові елементи
4. Соціальна організація

3. Який з названих соціальних фактів є предметом макросоціологічного рівня аналізу?

1. Розлучення
2. Трансформація класової структури суспільства
3. Конфлікт друзів
4. Поліпшення сімейних стосунків

4. Який з названих соціальних фактів є предметом мікросоціологічного рівня аналізу?

1. Вибори Президента країни
2. Загострення класової боротьби
3. Плинність кадрів у конкретному підрозділі
4. Загальноукраїнський страйк шахтарів

5. Який з названих соціальних фактів не є предметом макросоціологічного рівню аналізу?

1. Реформування системи освіти
2. Трансформація класової структури суспільства
3. Випадок антисоціальної поведінки учня середньої школи
4. Зріст соціальної мобільності у суспільстві

6. Який з названих соціальних фактів не є предметом мікросоціологічного рівню аналізу?

1. Розлучення
2. Трансформація інституту міліції
3. Зміцнення соціально-психологічного клімату в колективі
4. Погіршення сімейних стосунків

7. Сучасне соціологічне знання структурно поділяється на...

1. Два рівні
2. Три рівні
3. Чотири рівня

8. До макросоціологічних теорій суспільства належить:

1. Теорія символічного інтераціоналізму
2. Теорія соціального конфлікту
3. Теорія соціального обміну

9. До мікросоціологічних теорій суспільства належить:

1. Теорія структурного функціоналізму
2. Теорія символічного інтераціоналізму
3. Теорія соціального конфлікту

10. До мікросоціологічних теорій суспільства не належить:

1. Теорія соціального обміну
2. Теорія символічного інтераціоналізму
3. Теорія соціального конфлікту

11. До макросоціологічних теорій суспільства не належить:

1. Теорія структурного функціоналізму
2. Теорія символічного інтераціоналізму
3. Теорія соціального конфлікту

12. Яку з названих теорій можна віднести до загальносоціологічної теорії?

1. Структурний функціоналізм
2. Політична соціологія

3. Теорія соціальної стратифікації
4. Теорія девіантної поведінки

13. Галуззю соціології є:

1. Теорія соціального обміну
2. Теорія соціального конфлікту
3. Юридична соціологія
4. Конкретно-соціологічні дослідження

14. Не є галуззю соціології:

1. Соціологія сім'ї
2. Соціологія девіантної поведінки
3. Соціологія злочинності
4. Конкретно-соціологічні дослідження

15. Що є функцією соціології?

1. Профілактика соціальних відхилень
2. Соціальний контроль
3. Боротьба зі злочинністю
4. Прогнозування соціальних процесів

16. Що не є функцією соціології?

1. Соціально-технологічна діяльність
2. Соціальний контроль
3. Опис та пояснення соціальних фактів
4. Прогнозування соціальних процесів

17. В чому полягає прогностична функція соціології?

1. В магічному передбаченні майбутнього
2. В розробці можливих альтернатив розвитку соціальних процесів
3. У формуванні здібності особистості раціонально оцінювати суспільні процеси та явища

18. В чому полягає інструментальна функція соціології?

1. У визначенні та розробці можливого сценарію політичного розвитку
2. В розробці ефективних методів реформування суспільства
3. В розробці ефективних методів проведення соціологічних досліджень

19. В чому полягає соціоінженерна функція соціології?

1. В прогнозуванні розвитку соціальних процесів
2. В визначенні відповідних програм та цілей суспільного розвитку
3. В плануванні й організації колективної діяльності
4. В поясненні причин суспільних змін

- 20 . Який метод соціології належить до загальнонаукових?
1. Опитування
 2. Інтерв'ю
 3. Спостереження
 4. Системний
- 21 . Найбільш розповсюдженим методом отримання соціологічної інформації є:
1. Опитування
 2. Аналіз документів
 3. Спостереження
22. Який соціологічний метод найбільш корисно використовувати для вивчення готовності електорату прийняти участь в парламентських виборах?
1. Аналіз документальних джерел
 2. Спостереження
 3. Індивідуальні інтерв'ю
23. Що можливо вивчати за допомогою спостереження?
1. Соціально-психологічний клімат в колективі
 2. Бюджет вільного часу
 3. Динаміку розповсюдження нелегальних наркотиків
24. Що не відноситься до етапів проведення соціологічного?
1. Підготовка дослідження
 2. Збирання первинної соціологічної інформації
 3. Налагодження зв'язків з громадськістю
 4. Обробка і аналіз соціологічної інформації
25. В який історичний період соціологія оформилась як самостійна наукова дисципліна?
1. IX – XII ст.
 2. ХУІІІ – ХІХ ст.
 3. кінець ХІХ – початок ХХ ст.
 4. середина ХХ ст.
26. Кому із засновників соціології належить назва цієї науки?
1. К. Марксу
 2. Г.Спенсеру
 3. М.Веберу
 4. О. Конту

27. Натуралізм у соціології означає
1. Пояснення соціальних процесів біологічними, фізичними та іншими природними факторами
 2. Метод пізнання, запозичений у біології
 3. Теорії, які були чинні у протосоціологічний період
28. Автором роботи “Курс позитивної філософії” є :
1. К. Маркс
 2. Е. Дюркгейм
 3. П. Сорокін
 4. О. Конт
29. Яким терміном О. Конт попередньо називав соціологію?
1. Органічна хімія
 2. Соціальна фізика
 3. Соціальна динаміка
 4. Соціальна статистика
30. О.Конт визначив місце соціології в історії розвитку позитивної науки. Яка схема відповідає його думці?
1. Хімія-математика-астрономія-фізика-соціологія-біологія
 2. Математика-астрономія-фізика-соціологія-біологія-хімія
 3. Математика-астрономія-фізика-соціологія-хімія-біологія
 4. Математика-астрономія-фізика-хімія-біологія-соціологія
31. Хто з соціологів розглядав соціальні факти як предмет соціології?
1. К.Маркс
 2. Е.Дюркгейм
 3. Г.Спенсер
 4. Г.Тард
32. Хто є автором теорії соціальної дії?
1. К. Маркс
 2. Е. Дюркгейм
 3. П. Сорокін
 4. М. Вебер
33. Основою соціальної динаміки К.Маркс вважав
1. Війни
 2. Зростання обсягів додаткової вартості
 3. Безперервний зріст населення
 4. Класову боротьбу у суспільстві

34. Який тип соціальної дії не належить до типології, яку запропонував М.Вебер?

1. Афективна
2. Ціннісно-раціональна
3. Традиційна
4. Нелогічна
5. Цілераціональна

35. Хто є автором так званої “розуміючої” соціології?

1. Г. Спенсер
2. О. Конт
3. М. Вебер
4. К. Маркс

36. Який напрямок соціології ХХ століття уособлюють Т.Парсонс і Р.Мертон?

1. Структурний функціоналізм
2. Символічний інтеракціоналізм
3. Конфліктологічний

37. Яка теза не притаманна конфліктологічному підходу?

1. Соціальне життя базується на інтересах суб'єктів
2. Протилежні інтереси породжують протиріччя, конфлікти
3. Основою соціального життя є соціальний порядок
4. Соціальне життя обов'язково включає примус та насильство

38. Яка з названих рис не характеризує функціональний підхід?

1. Соціум базується на нормах та цінностях
2. Протилежні інтереси породжують протиріччя, конфлікти
3. Соціальні системи прагнуть стабільності
4. Соціальні системи інтегровані
5. Солідарність людей – люди приречені до співробітництва

39. Що не відноситься до сучасних галузей соціологічного знання?

1. Соціологія злочинності
2. Соціальна стратифікація
3. Юридична соціологія
4. Соціологія організацій

40. Хто не відноситься до представників української соціології?

1. М.Грушевський
2. В.Липинський
3. П.Сорокін
4. М.Шаповал

ЗРАЗКИ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО ІСПИТУ

1. Місце соціології у системі соціально-гуманітарних дисциплін. Порівняння предмета соціології та предметів інших соціально-гуманітарних дисциплін.
2. Структура соціологічної системи знання.
3. Об'єкт та предмет соціології. Взаємозв'язок теоретичної і прикладної соціології.
4. Пізнавальні й практичні функції соціології.
5. Методи соціологічної науки. Загальнонаукові методи і їх використання соціологами. Специфічні методи пізнання.
6. Соціальні закони та категорії соціології.
7. Соціальні та теоретичні передумови виникнення соціології.
8. Класичний період у розвитку соціології. О. Конт – засновник соціології.
9. Теорії організму Г. Спенсера та Е. Дюркгейма.
10. Соціологічні теорії К. Маркса та М. Вебера.
11. Головні напрямки в соціології ХІХ сторіччя.
12. Соціологія ХХ сторіччя. Розвиток емпіричної та теоретичної соціології.
13. Соціологічні ідеї П. Сорокіна.
14. Парсонівська стратегія побудови соціологічної теорії.
15. Функціональний структуралізм Р. Мертона.
16. Сучасні соціологічні парадигми. Інтеракціонізм: основні риси.
17. Психологічна модель обміну Дж. Хоманса.
18. П. Блау та Р. Емерсон: обмін і влада.
19. Структуралізм П. Бурдьє. Теорія соціального простору та поняття «культурного капіталу».
20. Особливості розвитку і сучасний стан соціології в Україні.
21. Суспільство – самодостатня соціокультурна система. Соціетальна спільнота як ядро суспільства.
22. Соціальна дія як базисний елемент суспільної реальності.
23. Соціальний зв'язок і її різновиди.
24. Сутність соціальних відносин і їхні типи.
25. Головні фактори стабільності суспільства.
26. Проблеми формування українського суспільства.
27. Типи суспільств: традиційне, індустріальне, постіндустріальне.
28. Аналіз змін, що відбуваються при переході від традиційного суспільства до індустріального.
29. Критерії змін у суспільстві. Фази соціальної динаміки: консервативна фаза, еволюція, революція, соціальна катастрофа.
30. Поняття соціальної структури суспільства.
31. Соціальні групи як елемент і їх класифікація.
32. Соціальна дія як базисний елемент суспільної реальності. Теорія соціальної дії М. Вебера.

33. Поняття соціальної спільності (групи). Соціальні ознаки й критерії спільності.
34. Типізація спільностей: групи умовні (статистичні) й групи реальні. Групи великі й малі.
35. Групи первинні й вторинні. Формальні й неформальні групи.
36. Соціально-психологічні властивості соціальних груп: ідентичність, солідарність, етноцентризм.
37. Поняття соціальної нерівності та причини його існування.
38. Теорія соціальної стратифікації. Різновиди стратифікації в суспільстві: економічна, політична, професійна.
39. Соціальні класи: теоретичні моделі класового устрою суспільства.
40. Методи соціологічного виміру соціально-класового розшарування суспільства: «об'єктивний», «самооцінки», «оцінки репутації».
41. Трансформація класової структури сучасної України.
42. Поняття, істотні риси і загальні функції соціального інституту.
43. Процес інституалізації. Деінституалізація та її можливі наслідки.
44. Класифікація інститутів. Базисні інститути суспільства: економічні, політичні, соціалізації і культури.
45. Інститути як фактори соціальної рівноваги та змін у сучасному суспільстві.
46. Основні типи організаційних структур та їх соціологічні характеристики.
47. Соціальна структура організації. Поведінська структура організації.
48. Типи розподілу персоналу та їх вплив на соціальні позиції людини в організації і групову динаміку.
49. Інформація як організаційний ресурс та умова розвитку організації. Види інформації в організації.
50. Природа комунікації в організації. Моделі комунікації в організаціях. Соціальні функції організаційних комунікацій.
51. Нововведення як спосіб змін в організаціях. Співвідношення понять «нововведення», «оновлення», «удосконалення».
52. Класифікація нововведень.
53. Людина: співвідношення біологічного та соціального.
54. Структура особистості. Різноманітні теоретичні підходи до структури особистості.
55. Потреби, інтереси, мотиви та цінність орієнтації. Класифікація потреб: матеріальні та духовні, первинні та вторинні.
56. Типологія особистості у соціологічній науці.
57. Поняття соціалізації, співвідношення понять соціалізації, виховання, розвитку та формування особистості.
58. Детермінанти соціалізації: генетичний фактор, мікросоціум, макросоціум, власне «я».
59. Етапи соціалізації: дотрудова, трудова та післятрудова; первинна та вторинна. Особливості первинної соціалізації.
60. Види вторинної соціалізації: ресоціалізація, десоціалізація, посадова соціалізація.

61. Соціальна поведінка особистості в суспільстві. Соціальна активність особистості.
62. Поняття соціального капіталу.
63. Соціальні відхилення як суспільне явище.
64. Поняття і види соціальної норми. Дія соціальної норми.
65. Соціальний контроль і санкції. Види соціального контролю.
66. Поняття девіації. Психологічні та соціологічні підходи до пояснення антисоціальної поведінки.
67. Типи і види девіантної поведінки.
68. Діагностика соціальних відхилень у сучасному суспільстві. Соціологічні методи аналізу латентних процесів, зв'язаних з девіацією.
69. Шляхи і засоби профілактики девіантної поведінки.
70. Структурно-інституціональний і структурно-статусний підходи до вивчення сім'ї. Місце сім'ї в системі первинних і вторинних груп.
71. Визначення сім'ї, її функції: соціальні та особистісні, специфічні та неспецифічні.
72. Типологія сімейних структур в залежності від характеру шлюбу, батьківства, спорідненості.
73. Поняття шлюбної поведінки. Шлюбний відбір, його залежність від економічних, соціальних, соціокультурних та інших умов.
74. Простір можливих шлюбних виборів і ступінь свободи індивідуального вибору.
75. Шлюб та сім'я в умовах модернізації суспільних відносин.
76. Історичні зміни сім'ї як соціального інституту. Сімейна епоха.
77. Соціальні норми багатодітності: їх причини та наслідки.
78. Поняття й основні види соціологічного дослідження.
79. Основні етапи соціологічного дослідження: складання програми дослідження; визначення об'єкту і одиниць спостереження; обґрунтування методики збору соціальної інформації; збір емпіричного матеріалу
80. Загальна характеристика методів соціологічного дослідження. Особливості їхнього застосування.
81. Спостереження як спосіб отримання первинної інформації. Різновиди спостереження.
82. Соціологічні методи аналізу документів. Контент-аналіз документів, його суть і місце в соціологічному дослідженні. Традиційний і формалізований аналіз.
83. Опитування як один з основних методів отримання соціологічної інформації. Основні види опитування.
84. Соціологічна анкета і техніка її складання. Структура анкети: вступна, основна, демографічна частини

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ

Вивчення дисципліни «Загальна соціологія» передбачає проведення лекційних та практичних занять та робота з методичними та дидактичними матеріалами. В процесі навчання використовуються прогресивні методики викладання навчальної дисципліни, зокрема система «Moodle», дистанційні курси навчальної дисципліни, презентації, рольові ігри та обговоренням реферативних доповідей, проведення контрольних тестів знань студентів за змістовними модулями вивчення дисципліни.

КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «Загальна соціологія» є поточні, поетапні (проміжні) та підсумкові форми контролю.

Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання є досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни, зокрема аудиторної, самостійної роботи та успішного виконання проміжних та підсумкових форм контролю за кожним із трьох змістовних модулів, передбачених робочою навчальною програмою.

Успішне виконання усіх змістовних модулів навчальної дисципліни є підставою допуску здобувачів вищої освіти до підсумкового контролю, який складається у формі іспиту або тесту. Узагальнені результати оцінювання успішності здобувачів вищої освіти оформлюються відповідно до затвердженої шкали оцінювання знань (національна шкала та ECTS).

1. Поточний контроль

Проводиться на кожному занятті. Оцінюється рівень розуміння здобувачем вищої освіти граматичного та теоретичного матеріалу, вміння формулювати запитання по темі та давати на нього відповідь, якість підготовки самостійного завдання.

2. Поетапний контроль

Проводиться по закінченню вивчення змістовних модулів або окремих тем. Проходить у формі контрольної роботи або тестування. Кожен здобувач вищої освіти отримує індивідуальне завдання, яке вміщує теоретичне питання та практичне завдання. Перевірка набутих знань у формі проміжного контролю може відбуватися з використанням стандартизованих тестів за відповідним модулем.

3. Підсумковий контроль

Іспит з дисципліни «Загальна соціологія» проводиться наприкінці II семестру навчального року. Контроль отриманих знань за період навчання здійснюється у формах усної або письмової відповіді на заліковий білет.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS			За національною шкалою		
Оцінка ECTS	Визначення оцінки	Можливий розподіл балів за шкалою ВНЗ	Оцінка відносно до шкали ECTS	Визначення оцінки	Можливий розподіл балів за шкалою ВНЗ
A	Відмінно	90–100	A	5 (відмінно)	90–100
B	Дуже добре	85-89	BC	4 (добре)	85-89
C	Добре	75-84			75-84
D	Задовільно	70-74	DE	3 (задовільно)	70-74
E	Достатньо	60-69			60-69
FX	Незадовільно	35-59	FX	2 (незадовільно) з можливістю повторного складання	35-59
F	Незадовільно	1-34	F	2 (незадовільно) 3 обов'язковим повторним курсом	1-34

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ

Підсумкова оцінка навчальної діяльності визначається в 100 балів. Набрана кількість балів студентом зараховується до підсумкової оцінки. Загальна оцінка успішності навчання складається з таких складових:

Поточне тестування та самостійна робота									Підсумковий тест (залік)	Сума
Соціологія як наука про суспільство та її етапи розвитку			Суспільство як об'єкт соціологічного аналізу			Прикладна соціологія та її методи				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	40	100
6	8	6	6	8	6	8	6	6		

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Анкета – (опитувальний лист), тиражований документ, який містить певну сукупність запитань, сформульованих і пов'язаних між собою за встановленими правилами.

Аномія – стан соціальної системи, за якого значна частина громадян, знаючи про існування обов'язкових норм, ставиться до них негативно або байдуже.

Валідність (обґрунтованість) інформації – відповідність результатів саме тим явищам і процесам, які передбачалося дослідити.

Вибіркова сукупність – певна кількість відібраних за суворими правилами елементів генеральної сукупності.

Генеральна сукупність – обмежений територіально і в часі об'єкт дослідження.

Географічна школа в соціології – натуралістичні вчення, які визнають головним у розвитку суспільства і народів їх географічне положення і природні умови.

Гіпотеза в соціологічному дослідженні – обґрунтоване припущення про структуру, механізм функціонування і розвитку досліджуваного об'єкта.

Глобалізація – процес зростання взаємозалежності суспільств, який розгортається у всесвітньому масштабі.

Громадська думка – специфічний вияв масової свідомості, що виражається в оцінках (вербальних і невербальних) і характеризує ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів.

Девіантна поведінка – вчинок, дія людини, групи людей, які не відповідають офіційно встановленим у суспільстві нормам (стандартам, шаблонам).

Диспозиція особистості – схильність особи до певного сприйняття умов діяльності та певної поведінки в цих умовах.

Економічна поведінка – система соціальних дій, пов'язаних з використанням різних за функціями і призначенням економічних ресурсів та зорієнтованих на одержання користі (вигоди, прибутку) від їх обігу.

Економічна свідомість – погляди, потреби, інтереси, ідеї, уявлення і переконання стосовно економічних процесів і явищ, ставлення до власності, економічної самостійності та ін..

Економічна соціологія – міжгалузевий науковий напрям, галузь соціологічного знання, що вивчає економіку як соціальний інститут, закономірності її розвитку та функціонування.

Економічний інтерес – усвідомлена економічна потреба людини, груп, спільнот, об'єктивні мотиви їх економічної діяльності.

Експеримент – один із методів отримання соціологічної інформації про кількісні та якісні зміни показників діяльності й поведінки об'єкта, внаслідок дії на нього певних чинників, якими можна керувати та які можна контролювати.

Ескалація – поступове розширення, посилення, збільшення, загострення конфлікту (кризи тощо).

Етнос - усталена сукупність людей, яка історично склалася на певній території і має спільні, відносно стабільні особливості мови, культури й психіки, усвідомлення єдності та відмінності від інших подібних утворень, зафіксоване у самоназві.

Етносоціологія – галузь соціології, що досліджує суть і функції різних етнічних спільнот (рід, плем'я, народність, нація) з метою з'ясування загальних закономірностей їх взаємодії.

Звичай – встановлений спосіб поведінки, з яким пов'язані певні моральні цінності, порушення яких викликає негативні санкції.

Зміст праці – узагальнена соціально-технологічна характеристика самого процесу.

Індивід – термін, що означає конкретну людину, одиничного представника людського роду.

Індивідуальність – те особливе і специфічне, що вирізняє одну людину з-поміж інших включно з її природними і соціальними, фізіологічними і психічними, успадкованими і набутими якостями.

Індустріальне суспільство – суспільство, яке безпосередньо визначається рівнем технічного, індустріального розвитку. Термін індустріальне суспільство введено в соціологію Сен-Сімоном.

Інституціалізація – процес виникнення і становлення соціальних інститутів як ключових структурних елементів суспільства.

Інтерв'ю – цілеспрямована бесіда, мета якої – одержати відповіді на запитання, передбачені програмою дослідження.

Інтерналізація (інтеріоризація) – засвоєння індивідом вироблених суспільством і різними групами норм, цінностей, установок, стереотипів, уявлень тощо.

Контркультура – культурна модель певної соціальної групи, яка протистоїть, тобто перебуває у стані конфронтації до панівної суперкультури.

Конфлікт – соціальний процес, у якому індивід чи група прагнуть досягнення власних цілей (задоволення потреб, реалізації інтересів) шляхом усунення, знищення чи підпорядкування собі іншого індивіда або групи з близькими чи ідентичними цілями.

Кореляція – визначення функціональних зв'язків між двома ознаками соціальних об'єктів.

Культура – сукупність наукового знання, практичних навичок, побутової і теоретичної свідомості, високої духовності, необхідних для розвитку суспільства і людини, формування особистості.

Культура елітарна – сукупність артефактів, що належать до класичних візріців мистецтва, музики, літератури та споживаються переважно культурною елітою суспільства.

Культура масова – сукупність артефактів (художніх, музичних, візуальних та ін.), які стандартизуються, тиражуються та розповсюджуються за допомогою засобів масової комунікації.

Людина – термін, що його вживають як родове поняття, котре вказує на приналежність до людського роду – вищої сходинки розвитку живої природи на нашій планеті. Вказує на якісну відмінність людей від тварин і служить для характеристики всезагальних, притаманних усім людям якостей і особливостей.

Макросоціологія – наука про основні структури суспільства, суспільство загалом.

Мала соціальна група – нечисленна за складом соціальна група, учасники якої об'єднані спільною діяльністю і перебувають у безпосередньому стійкому особистому спілкуванні.

Маргіналізація – втрата особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження до іншої.

Масова інформація – стерео типізована інформація, яка оперативно та регулярно поширюється на велику аудиторію.

Метод – головний спосіб, який дослідник застосовує для збирання, обробки та аналізу даних.

Методика – послідовна і взаємозалежна сукупність технічних прийомів, операцій, пов'язаних з конкретним методом.

Міграція – процес зміни постійного місця проживання індивіди чи соціальних груп, їх переміщення в інший район чи іншу країну, а також переселення з села в місто або навпаки.

Мікросоціологія – наука, яка вивчає повсякденну поведінку людей.

Модернізація – механізм забезпечення здатності соціальних систем до вдосконалення.

Мотив – свідомий збуджував поведінки та діяльності людини, спрямованої на задоволення різноманітних (матеріальних, соціальних, духовних) потреб.

Натуралізм у соціології – напрям у соціології, представники якого прагнуть зрозуміти соціальне через біологічне, природне. Пояснює розвиток суспільства різними природними чинниками.

Нація – особлива історична сукупність людей, що характеризується спільністю походження, мови, території, економічного становища, психічного стану та культури, що виявляється в єдиній етнічній свідомості та самосвідомості.

Норма соціальна – визнане правило, зразок поведінки чи дій індивідів, соціальних груп.

Нуклеарна сім'я – проста сім'я, що складається з подружньої пари з дітьми чи без дітей або одного з батьків зі своїми дітьми, які не перебувають у шлюбі.

Об'єкт соціологічного дослідження – певна соціальна реальність, яка потребує цілеспрямованого вивчення.

Одиниці спостереження – елементи вибіркової сукупності, які підлягають обстеженню.

Опитування – метод збору соціальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента (опитуваного) шляхом реєстрації відповідей респондентів на сформульовані запитання.

О. Конт (1798-1857) – видатний французький філософ і соціолог, засновник соціології як науки.

Органічна школа в соціології – натуралістичні вчення, які розглядають суспільство уподібненим живому організму.

Особистість – усталений комплекс якостей і властивостей людини, які набуваються під впливом відповідної культури суспільства і конкретних соціальних груп і спільнот, до яких вона належить і в життєдіяльності яких бере участь. Термін особистість служить для характеристики соціального в людині, а також міри її суб'єктності.

Первинна соціологічна інформація – дані, отримані під час соціологічного дослідження, які підлягають подальшій обробці й узагальненню.

Поліандрія – шлюб між однією жінкою і кількома чоловіками.

Полігінія – шлюб між одним чоловіком і кількома жінками

Позитивізм – філософська течія, представники якої єдиним джерелом знання вважали емпіричні дані, заперечували пізнавальну цінність теоретичну цінність мислення, філософських знань.

Політика – сфера відносин між соціальними суб'єктами щодо здійснення (використання, розподілу, завоювання) політичної влади.

Польове дослідження – метод дослідження, який проводиться у реальній життєвій ситуації.

Психологізм в соціології – методологічна орієнтація соціологічних шкіл, для яких характерне прагнення пояснити соціальні явища і процеси тільки на основі психологічних даних.

Прогноз – ймовірне судження про стан певного явища в майбутньому.

Революція – докорінна якісна зміна, різкий стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого. У соціології – докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджилого суспільного ладу й утвердження нового.

Расово-антропологічна школа в соціології – натуралістичні вчення, що інтерпретують суспільний розвиток у поняття «спадковості», «расового відбору», боротьби «вищих» і «нижчих» рас.

Регрес – тип розвитку, для якого характерним є перехід від вищого до нижчого.

Репрезентативність вибірки – властивість вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності.

Респондент – особа, яка є джерелом, комунікатором соціальної інформації під час опитування.

Референтна група – соціальна група, на яку індивід орієнтує свою поведінку, до якої належав у минулому, належить у конкретний час, прагне належати у майбутньому.

Сім'я – це засноване на шлюбі, кровно родинних зв'язках, усиновленні чи удочерінні об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю.

Система соціальна – особливий клас систем, елементний склад яких становлять люди, стосунки, що виникають між ними.

Система соціологічного знання – сукупність взаємопов'язаних, функціонально визначених структурних елементів соціологічної науки (історія соціології, загальні соціологічні теорії, галузева соціологія).

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Соціальна адаптація – пристосування людини до життя у суспільстві, вид взаємодії людини чи соціальної групи із соціальним середовищем, під час якої узгоджуються вимоги і очікування його учасників.

Соціальна активність особистості – системна соціальна якість, у якій виражається та реалізується глибина і повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення її на суб'єкт суспільних відносин.

Соціальна взаємодія – система взаємозумовлених соціальних дій, за яких дії одного суб'єкта одночасно є причиною і наслідком відповідних дій інших.

Соціальна верства – сукупність індивідів, які зайняті економічно і соціально рівноцінними видами праці і мають приблизно однакову матеріальну й моральну винагороду.

Соціальна група – відносно стійка, історично сформована сукупність людей, об'єднаних на основі загальних соціально значущих ознак.

Соціальна дія – цілераціональна дія, яка орієнтована на інших людей

Соціальна ієрархія – система послідовно підпорядкованих елементів, розташованих в порядку від нижчого до вищого.

Соціальна мобільність – між групова або просторова рухливість населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень.

Соціальна потреба – необхідність у чомусь для підтримання життєдіяльності людини, соціальної групи чи суспільства загалом, внутрішня спонукальна сила активності.

Соціальна реальність – розмаїття форм об'єктивно існуючого соціального буття.

Соціальна роль – типова поведінка людини, пов'язана з її соціальним статусом, яка не викликає негативної реакції соціального середовища.

Соціальна система – цілісне утворення, основним елементом якого є люди, їх зв'язки, взаємодії та взаємовідносини, соціальні інститути та організації, соціальні групи і спільноти, норми і цінності.

Соціальна спільнота – сукупність людей, об'єднана відносно стійкими соціальними зв'язками, відносинами, яка має загальні ознаки, що надають їй неповторної своєрідності.

Соціальна цінність – значущість явищ і предметів з точки зору їх відповідності чи невідповідності потребам суспільства, соціальних груп і особистості. Існує у вигляді колективних уявлень, так і суб'єктивних уподобань, переваг, є орієнтирами діяльності людини.

Соціальна стратифікація – поділ суспільства на вертикально розташовані соціальні групи і верстви (страти), які мають різний престиж, власність, владу, освіту тощо.

Соціальна структура суспільства – ієрархічно упорядкована сукупність індивідів, соціальних груп, спільнот, інститутів, об'єднаних стійкими зв'язками і відносинами.

Соціальне – сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами, спільнотами у процесі спільної діяльності конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і процесів суспільного життя.

Соціальний закон – об'єктивний і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами і процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій.

Соціальний зв'язок – соціальна дія, що виражає залежність і сумісність людей або груп.

Соціальний інститут – історично сформована форма спільної життєдіяльності людей, що історично склалася у певній сфері суспільства.

Соціальний інтерес – спонукальні сили діяльності соціальних груп, мас людей, спираючись на які суспільство може вдаватися до необхідних управлінських впливів на цю діяльність.

Соціальний механізм розвитку економіки – стійка система взаємодії соціально-економічних груп у сферах виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг, регульована історично сформованими в даній країні типом культури, системою управління і соціальною структурою суспільства.

Соціальний прогрес – це такий напрям розвитку людського суспільства, що характеризується незворотними змінами людства, соціальних груп та індивідів, в результаті здійснення переходу від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого.

Соціальний процес – послідовна зміна станів у соціальних системах і підсистемах, соціальних інститутах і організаціях, соціальні зміни в динаміці.

Соціальний статус особистості – це її позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання.

Соціальний тип особистості – результат взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людини, сукупність повторюваних якостей людини як істоти соціальної.

Соціальні відносини – самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб'єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

Соціальні зміни – процес виникнення нових явищ, структур, характеристик у різних соціальних системах і підсистемах під час їх взаємодії.

Соціологічне дослідження – система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур для отримання наукових знань про соціальне явище, процес.

Соціологія – наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодії.

Спеціальні соціологічні теорії – теорії, які вивчають закономірності розвитку окремих спільнот, функціонування соціальних інститутів, соціальних процесів.

Соціологія освіти – галузева соціологічна теорія, предметом якої є освіта як соціокультурний інститут, її взаємодія з іншими інститутами і суспільством загалом, а також соціокультурні процеси у сфері освіти.

Субкультура – система цінностей і норм, що відрізняє культуру певної групи від цінностей та норм домінуючої культури.

Суспільство – сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів.

Типологізація суспільств – класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис.

Традиційне суспільство – суспільство з аграрним устроєм, з малорухомими соціальними структурами, із заснованим на традиції способом соціокультурної регуляції.

Управління соціальне – свідомий цілеспрямований вплив на соціальну систему, організацію, інститут або процес, метою якого є приведення на пряму і темпів їх розвитку та функціонування у відповідність з дією об'єктивних законів.

Урбанізація – соціально-економічний процес зростання міст, міського населення, поширення міського способу життя.

Характер праці – це характеристика ставлення робітника до різних видів трудової діяльності, виражає соціальну сутність праці.

Навчальне видання

ЗАГАЛЬНА СОЦІОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

для самостійного (дистанційного) вивчення дисципліни
здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної та заочної форм навчання,
спеціальності 054 «Соціологія»

Укладач:

Борюшкіна Оксана Володимирівна
Пилипенко Світлана Григорівна

Підписано до друку . .2024 р.
Формат 60 x 84 1/16.
Гарнітура Garamond Умовн. друк. арк. –.
Наклад – 100 прим.
Державний
біотехнологічний
університет 61002, м.
Харків, вул. Алчевських,
44